

HRVATSKI PLANINAR

GLASILO HRVATSKOG PLANINARSKOG DRUŠTVA U ZAGREBU.

Br. 2.—3.

U Zagrebu 1927. god.

Godište XXIII.

Šar-Planina.

Dr. I. Krajač.

Beograd.

(Svršetak.)

V. Bistra (2640 m) i Crni Vrh (2587 m).

U nedjelje dne 27. maja 1926. u 6 sati jutrom krenusmo iz Čaušičkog Bačila. Moja je namisao bila da do glavnog hrpta Bistre stignemo bez odmora, a kanio sam tamo stići najkraćim putem po bočnom hrptu, koji se od vrha Bistre spušta u dolinu potoka Bistrice. Tako je i bilo. Laganim tempom smo se uspinjali, prva dva sata i nešto preko, isključivo u potpunoj magli, tako da smo tek na 20 ili 30 metara razabirali konture kraja, a istom u visini od preko 2100 m. rastvorila nam se je magla te nam se izgled sve više i više širio i nakon po prilici daljnja $\frac{3}{4}$ sata hoda nalazili smo se pod samim hrptom na kojem se uzdiže kao čunj vrh Bistra. Zračna udaljenost od Bačila gdje smo noćili do vrha Bistre iznosi oko 2 i $\frac{1}{2}$ km. na koju udaljenost uspon iznosi blizu 1000 metara. Ma da je bila magla, a teren mi nije bio poznat vodio sam uspon posve sigurno bočnim hrptom proučivši ga jošte u Beogradu na djeneralštabnoj karti. Tu pod samim glavnim hrptom smo se u zavjetrini odmorili po prilici tri četvrt sata, a za tim smo nastavili kojih četvrt sata do na sam vrh Bistre. S njega smo ovaj put imali izvrstan pogled na sve strane, a što me je u glavnom interesovalo mogao sam u terenu pregledati daljnji gorski hrbat Šar Planine sve do Crnog Vrha. Gotovo na samom vrhu Bistre sjeli smo se i jeli, iza toga smo nastavili samim hrptom planine dalje u zapadnom pravcu. Ovdje je planina poprimila pitomiji izgled i karakter, a namjerili smo se i na stazicu, koja je vodila hrptom ili neposredno pod hrptom i ta nas stazica nije više ostavila sve do pod Crni Vrh. Ovaj je dio hoda bio ponajljepši i najlaganiji. Dva i pol km. hodali smo po hrptu, koji je visok između 2640 i 2540 m., a koji se s obe strane strmo spušta, djelomice u okomitim pećinama dolje, sa sjeverne strane jošte flankiran jakim snježištima, a s južne strane samo zelena trava i niže u koritu Bistrice pećine.

Hod je bio lagan, a sunce je bilo toplo dok je ispod nas na visini od po prilici 2000 m. bilo magleno more, koje je pokrivalo sve do horizonta na sjevernoj i na južnoj strani, tako su vrhovi Šar Planine virili iz njega, a isto tako nadalje i svi vrhovi preko 2000 m. Kako smo više prilazili k izvorištu potoka Bistrice hrbat se sve više snizivao i vjerojatno je pao na oko 2400 m. Područje izvora potoka Bistrice sačinjava velika i dosta široka ne odviše duboka kotlina, koju sa sjevera zatvara glavni hrbat Šar Planine, a s juga i zapada hrbat ogranačaka na kojem se nalazi Kudžbaba. U toj kotlini ima do tri mala jezera od kojih valjda dva vjerovatno ne presušuju. Složili smo se u tom, da bi neposredno nad dolinskim tlom te uvale kod gornjih jezera i gornjih izvora bilo lijepo mjesto za jednu planinarsku kolibu, koja bi na ovom sklopu gorskih kosa omogućivala lagane uspone na Bistru, Crni Vrh i Kudžbabu. Sam bi prilaz do nje bio

prilično udaljen, dočim bi joj položaj bio na lijepom mjestu sa mnogo vode i upravo u srcu planine. Prije nego smo stigli do podnožja Crnog Vrha odmorili smo se i razmatrali strme kotline sjeverno Crnog Vrha. Za tim smo obišli jedan predvrh Crnog Vrha s južne strane i hrptom se uputili na Crni Vrh (2587 m.). Neko vrijeme smo s njega imali priličan pogled na sve strane, ali su se naglo počele magle dizati i počelo je bivati hladno. Bili smo u dvojbi kamo da se sklonimo na spavanje, te smo bili namislili, da odemo u najbliže bačilo u Rogopeču ili u njegovoj blizini. (Rogopeč je u novoj karti neispravno označen kao Rokopeč). Ime Rogopeč bi vjerovatno moglo biti kombinacija od *rog* i *peć*; peć znači isto što i pećina, a *rog* u terenskoj denominaciji znači kamenje što strši iz zemlje u obliku roga. U to se je magla na Crnom Vruhu na zapadnoj strani nešto raspukla, pa smo pod sobom jasno vidjeli daljnji hrbat Šar-planine s vrhom Kobilica 2526 m. i Kobiličkim Sedlom, preko kojeg vodi put do žandarmerijske ispostave pod Kobilicom. Na to smo odlučili, da ćemo tim pravcem, jer nam je put izgledao pod nogama i lagan po pašnjacima. Narod zove cijelu okolinu Crnog Vrha i sam Crni Vrh imenom Dojran. Zapadno podnožje samog Crnog Vrha je rastrgano, te je slično donjim slojevima Savinjskih Planina kako se vide sa Storžiča prema Kočni i Grintavcu. Sam Crni Vrh sastoji od bijelog kamenja prema čemu dakle znači, da njegovo ime nije moglo poteći od njegove boje. Kad se je magla razišla imali smo lijep pogled s njega kako rekoh na Kobilicu i otrag nje na vrh Šiljidže, koji na karti nije označen, a koji sastoji od mnoštva kamenih tornjeva odakle mu valjda potiče i ime, koje bi imalo čini se označivati mnoštvo šiljaka. Odatle uzimaju kamen za gradnju s jedne i druge strane Kobiličkog Sedla. Oko pet sati na večer počeli smo silaziti u jugozapadnom pravcu s Crnog Vrha, prešli smo vrh 2310, a obišli vrh 2228 m., pa smo se u kiši po južnim obroncima Serdarice spuštali na put, koji dolazi preko Kobiličkog Sedla i njime smo nastavili do žandarmerijske stanice kobiličke, koja se nalazi u visini od po prilici 1600 m. Tamo smo stigli neposredno pred mrak i noćili. Ispod sedla Kobilice hodeći prema žandarmerijskoj ispostavi Kobilica namjerio sam se uz put na pastirsku kolibicu u obliku starih hrvatskih kamenih bunja, ali ovdje od slame i lišća. Kolibica je dakle okruglog tlocrta, čunjastog krova sa vrlo niskim uskim ulazom, jednako kako sam našao i na planini Rtanj uz put Paraćin-Zaječar. Jedina je razlika bila u tom što je mjesto okruglog suhozida, na kojem počiva kroviste, kako sam našao na Rtiju, ovdje bio drveni pleter ispunjen slamom i lišćem, ali istog oblika i visine. Jednaku takvu slamnatu kolibicu istog oblika i sistema našao sam iza toga i uz obalu Ohridskog Jezera u blizini Struge.

Sutradan je vrijeme bilo dvojbeno, te nije dozvoljavalo veći uspon. Radi toga sam odlučio, da taj dan upotrebim samo da predjem do arnautskog sela zvanog Vešala, oko 1200 m., zapadno pod hrptom Šare, odakle sam kanio na najzapadniji vrh Šar Planine na Džinibeg (2702 m.). Medjutim došavši dne 28. VI. u selo Vešala do žandarmerijske stanice započela je neprekidna kiša, koja je trajala 24 sata za redom, a da se nije pokazivao ni tračak nade, da bi mogla prestati, pa mi nije preostalo ino, nego vratiti se u Tetovo. Dne 28. VI. na večer posjetili su me predsjednik opštine u Šipkovici, pod koju opštinu spada selo Vešala, zajedno s mjesnim hodžom i odličnicima iz sela. Selo je potpuno arnautsko. Oni su me pozvali na večeru k hodži. Ja sam se odazvao i hodža nas je uveo u svoju sobu za primanje, gdje smo posjeli na čilime na pod, razgovarali se uz pomoć tumača, za tim prali ruke, a iza toga je donešena niska okrugla sofra, te nam je servirana bogata arnautska večera sa njihovim nacionalnim jelima i to tako, da je u sredini sofre uvijek stajala zdjela sa jelom, a svako je dobio svoju žlicu, te je uzimao po volji, dočim se je meso uzimalo rukom i jelo. Večera je sastojala od mesne čorbe, pa domaće sarme, zatim pečenog mesa, slatkog tijesta, slatkog i kiselog mlijeka, crne kave i cigareta. Jeli smo izvrstan crni kruh iz domaćeg brašna i izvrsno kiselo mlijeko. U 11 sati smo se rastali. Kako ni sutra-

dan kjiša nije prestajala dao sam konačno osedlati konja, da ne trebam silaziti u dolinu lošim kolskim putem do Tetova, pa sam nakon četverosatnog jašenja stigao pred Tetovo nasuprot nove električne centrale na bučnoj Tetovskoj Reci, gdje sam vratio konja i pješice išao u Tetovo. Radi velike kiše nisam posjetio tursku tvrdjavu zvanu Kale (806 m.) nad Tetovom.

VI. Uz put.

1. U pogledu dvaju glavnih većih gorskih jezera na Šar Planini t. j. Livanđičkog i Jažinačkog jezera opстоje po mom znanju na čitavom južnom području Šar Planine pučka vjerovanja i tvrdjenja, koja se pogotovo tiču Jažinačkog jezera, a sastoje u slijedećem: dva do tri dana prije izmjene vremena na kišu ili zimi na snijeg sva sela na jugoistočnom podnožju Šar Planine sve do Tetova čuju redovnu podzemnu tutnjavu. I to hukti (uktii) pod zemljom 8 do 10 sekunda, a prema izjavama opetuje se u vremenskim razmacima od $\frac{1}{4}$ do $\frac{1}{2}$ sata danju i noću. Tako dne 22. VI. 1926. da je podzemna huka trajala od 8 sati na večer do 12 sati na noć. Nekoji tvrde da traje i po par minuta kontinuirano. Sva sela, koja čuju tu podzemnu tutnjavu prije promjene vremena na kišu kažu: »totoni (tutnji) jezero oče (hoće) da okrene (pada) döž (dažd)«.

Osim toga tvrde, da Jažinačko jezero vuče u dno i da svake godine kad čobani ovce kupaju jednu ovcu najdeblju, proguta voda u jezeru. Isto tako pričaju, da su čobani jednom bacili ovcu u jezero i da je tu ovcu izbacio izvor vode, koji ključa između sela Raduše i sela Svilare na jugoistočnom podnožju Šar Planine. Pripovijedali su mu žandarmi iz žandarmerijske ispostave pod Ljubotenom, da je njihov drug gosp. Dušan Krivokapić iz Kotora pošao lanske godine u ljetu, da se kupa u jezero i da je zašavši u jezero po pripovijedanju osjetio kako ga voda kod nogu povlači, pa da je s naporom odupirući se o dno izišao iz vode.

2. U pogledu starih pretkršćanskih vjerovanja mogao sam naći samo priču o ognjenim zmajevima, i priču da ognjeni zmajevi i Vile Samovile silaze iz oblaka na vrhove Šar Planine i u jezero, te da se ognjeni zmajevi i vile samovile kupaju u gorskim jezerima na Šar Planini, a stari ljudi da su ih vidili pri kupanju. Savezno s pričom o Vilama Samovilama navadjam, da se najniži obronak hrpta jezerskog vrha otrag zaselka Jelošnik ispod kote 1710 i danas zove Samovilec (na karti modernizovano Samovilac). Kako je taj obronak faktično dio hrpta, koji se od Jezerske Čaušice povlači sve do ravnice, a otrag Jezerske Čaušice je Jažinačko jezero nije isključeno, da je ova priča o vilama samovilama nekad bila potpunija i da se je ticala baš današnjeg Jažinačkog jezera. Ognjeni zmajevi, koji iz oblaka silaze i kupaju se u jezerima i silaze na vrhove očito su munje i gromovi, koji udaraju u vrhove i u jezero.

3. Jugoistočna okolina Šar Planine puna je više ili manje fantastičnih uspomena na Kraljevića Marka tako, da se u nekim selima tog kraja priča, da je Kraljevića Marka mati zapustila i da se je hranio na Šar Planini (na planini Šarjoj) kobiljim mlijekom i kad se je izgorio da su došle Vile Samovile i da su se bile s Kraljevićem Markom, da ga pogube, ali se on buzdovanom obranio. Isto tako da su zmajevi navaljivali na narod, pa je narod zvao Marka, da ga brani i on je narod od zmajeva obranio.

Gradište ispod Orašja (na karti krivo Orašte) narod i danas zove Markov Grad, a na njemu se i danas nalaze ruševine crkve i groblja, a pod njima u dolini Vardara tvrdi narod da je bila cijela varoš.

U selu Rogačevu se priča o Markovoj Nozi, a to bi imao biti otisak njezin t. j. zasjek u Rudinom Polju. Narod naime priča, da je Kraljević Marko skočio s Ljubotena i prva nogu da mu je tu udarila, a pozna se u kamenu kao ostaci prstiju i pete i kao korito tobož od noge oko 70 cm. dugo, a sa strane je zasjek u kamenu kamo da mu je tobož sablja kod skoka udarila pri padu i dalje je u skoku učinio jošte dva koraka i svagdje da je ostavio otisak svoje noge.

Pešter je šupljá pećina ispod sela Raotinci na Vardaru, pa se tvrdi, da je Kraljević Marko pećinu otvorio zasjekavši sabljom i načinivši prolaz, pa sada može da se navodno unutra skloni cijeli bataljun vojske.

U selu Dobrošte blizu opštine je jedan kamen sam za sebe niže opštine, te ima usjeklinu sa strane po cijeloj visini, pa se u narodu priča, da ga je Kraljević Marko sabljom zasjekao i nogom komad od zasječenog otkrhuuo.

U Kačaniku se tvrdi, da se je tamo Kraljević Marko tukao sa Musom Kesednjom i da je tamo Musin grob više žandarmerijske stanice na mjestu gdje je Musa Kesednja poginuo, te da mu i danas čuva grob jedan hodža.

4. U pogledu nazivlja, koje se može odnositi na alpinizam, opazio sam ove osebujnosti: »k a r p e« znači rastrgano stijenje, pa se tim imenom krste i vrhovi, koji se u području Šar Planine sastoje od rastrganog stijenja, kao na pr. vrh 1675 nad zaselkom Prvce iza sela Dobrošte, a i u govoru krsti se tim imenom rastrgano stijenje.

Srh brijege zovu »ivica«, a niže u Makedoniji vele valjda »srt«, tako na pr. Babin Srt (2242 m.) u Stogovo Planini jugoistočno od Debra.

U Šar Planini vele »uridno«, što znači strmo. Taj pridjev dolazi od riječi rid, koja mnogo dolazi u jugoistočnom dijelu Makedonije u smislu kao gora, brdo, vrh, tako Golem Rid 2273 m. takodjer u Stogovo planini, Lokovski Rid, koji stvara desnu obalu Crnog Drima južno od sela Globičice, a vjerojatno i ime grad Ohrid ili kako ga tamo izgovaraju Orid i nije drugo nego grad oko rida skraćeno Orid, jer doista je grad Ohrid historički sagradjen na sa sviju strana u jezero eksponiranom brijezu, koji nadvisuje površinu jezera za 102 m.

Riječ »ć u i k« se rabi i za vrh, na pr.: bio sam na ćuvik, pa me je vetar propuhal.

Interesantno je ime Srdje Brdo, jedna okrugla glavica, jugoistočno od Jezerske Čaušice prema ravnici do Jelošničkih Šuma, prema identifikaciji na karti vjerojatno je to vrh 1710, pod kojim se stere pomenuta strana Samovilec.

Ostaci pretkršćanskih nac. običaja u Makedoniji.

Slava Vode i Ženske Ljepote.

U selu Raotinice jugoistočno preko polja Donji Polog, a pod planinom Žeden (koja doista nema nikakve vode, ma da Šar Planina nasuprot upravo neizmjereno obiluje vodom) — slavi se od davnine voda i ženska ljepota o Gjurgjevdanu ovako:

Pred zoru na dan sv. Gjurgja, još u pomrčini kad Danica iskoči, izlaze seoske djevojke u najbolje žitno polje (i to svake godine u isto). Polazeći od kuće u to najbolje žitno polje kod sela pjevaju. Došavši tamo svlače se, gole ulaze u rosno žito i tamo se u rosi kupaju i valjaju, te jedna drugoj pri tom govori: »mori preskoči me«, i onda skače jedna preko druge, trljaju se medjusobno i trljaju se od rose, pa to tako traje sve do svanuća. Žene ne idu, a ako idu, to one idu u pšenicu. Iza toga se obuku i na povratku iz njive od kupanja pjevaju opet, a iza toga igra s njima cijelo selo. Istovremeno se već o ponoći sva stoka, pred Gjurgjevdan, pušta na popasak u livade.

U selima Raotinice, Podbrezje, Jegunovci, Tudenci, Janušte, Kopanjice, Preljubište, umivaju si djevojke i žene zorom pred Gjurgjevdan lice i grudi rosom od žita, a osim toga kupe u zoru rosu od žita u »Šišeto« (mala staklena boca) i nose tu rosu kući, da se i drugi umivaju. Vele, da to čine za to, da budu te godine: zdravi i beli. Tu vodu zovu: Sv. Petka.

U Starom Selu pod Ljubotenom slave Gjurgjevdan na taj način, da već u predvečerje i na sam dan, a prije sunca izlaze na vodu zvanu: Studenac i piju tamo vodu: »za zdravlje«. Izišavši pred zoru na vodu izlazi cijelo selo i gosti iz drugih sela, te tamo pjevaju i igraju kolo. Kolo se u cijeloj ovoj okolini igra bez svirke i to posebice se igra muško kolo, a posebice žensko. Samo ako su rodbina tada smiju igrati u istom kolu zajedno, a ako već u jednom kolu igra muško i žensko, tada su djevojke na jednoj strani, a momci svi zajedno na drugoj strani. Igrajući kolo momci pocikuju: ju-ha-haha i pri tom poskakuju.

Radi prispodobe spominjem sličan običaj, koji se vrši od starine u Lici, tako da na uranak Gjurgjevdana iz sela Velike i Male Popine i Zrmanje izlaze seljani na brdo Poštak, gdje je na vrhu vrelo; momci i djevojke piju i umivaju se, u bocama donose vodu kućama, prskaju je po blagu i umivaju njome malu djecu.

Izgleda, da je ova slava u vezi sa starom slavom božice ljubavi i proljeća: Lade, koja je padala u to vrijeme. Za to ju na prvom mjestu slave momci i djevojke, a pogotovo djevojke. Slave to, da ostanu zdrave i bijele t. j. sposobne i zamamne za ljubav. Slava je posve prirodna, a miju se čistom i dragocjenom rosom, kojoj se daje moć zdravlja i ljepote. Ovo je nešto slično do čega je nakon hiljadu godina u drugoj formi došlo liječenje jutarnjom rosom u Evropi. Ideja da se djevojke rosom umivaju, da ostanu bijele, pokazuje na to, da je naša rasa prvo bitno dok je sačuvana u svojoj čistoći bila eminentno bijela rasa, te se je to kultiviralo i kod budućih majka novih generacija. Medjusobno preskakivanje djevojaka u Raotincima za kupanja u rosi, je simbolika budućeg braka i želja za njim.

Čini za tjeranje Zlog Duha.

U Resnu (Resen, na karti neispravno Resan) oko 9 km sjevernije od Prešanskog jezera (dokle je valjda nekada sezalo jezero) uzdržao se je ovaj stari običaj:

Uoči 1. maja po starom kalendaru svaka kuća uzima ledinku (t. j. busen trave s ledine), pa to stavlja pod glavnu kapiju, kroz koju se ulazi u kuću. Na ledinku postavlja žar (vatru) s gnojem od stoke i dok ta vatra gori, svako dijete i svaki ukućanin mora da ju preskoči triput. To se meće pred svaku kuću, zgradu i pred »plevnu« t. j. pred zgradu, gdje spava stoka i gdje se spremi slama i sijeno, pred hambar i pred ostale gospodarske zgrade. Na to najstarija žena u kući uzima kaciju (lopata za žar) na koju i opet stavlja žar načinjen s gnojem od stoke iz drugog mjeseta od kuće, pa držeći u lijevoj ruci kaciju, a u desnoj mašu (klješta za žar), udara mašom po kaciji i obilazi od sobe do sobe i u svaki kućni čošak i dvorište gdje ima čošak i bijući neprestano mašom o kaciju istovremeno pjeva:

Begaj, begaj Eremijo
U ti idit gadurija (jer dolazi gadurija)
So dolgoto motorilo
Če ti dupnit (probušiti, provaliti) čereváta (crijeva).

Djeca u to vrijeme uzimaju kante i predmete, koji dižu buku kad se u njih udara, lupaju o njih, pjevaju gore navedeno, te tako idu od kuće do kuće, po putevima i kroz varoš.

Nisam mogao dobiti sigurno tumačenje što se misli pod Eremijom. Predsjednik Resanske opštine, gospodin Kosta Strezoić, bio je mišljenja, da je to običaj protiv Bogumila i da su time njihov duh tjerali iz kuće, a da Eremija znači popa Bogumila. U koliko je to ispravno, bio bi to očito stari pretkršćanski običaj, koji je poslije apliciran na borbu proti Bogumilstvu i njegovom duhu, kad se je pod pritiskom crkve Bogumilstvo prikazivalo kao produkt zlog duha.

Slava zdravlja i pitke vode na »Ivanden«.

Dan prije Ivandana u predvečer idu, obično ženska djeca po kućama i prikupljaju koliko im svaka kuća dade nešto brašna, masla i šećera i to brašno kupe u tepsi, a šećer i maslo (tamo zovu maslo: zejtin) u lonac. Od toga se pravi velika pogača i slatka halva ili kolači sa šećerom. Tada djevočice prave lutku i to svaka ulica po jednu, a može i više. Za lutku se uzima gjum t. j. sud za vodu od bakra ili testija sa širokim otvorom. U nju se ulije čaj od kamilice (bolivač) i nadopuni se vodom iz tri česme. U vodu bacaju djevojke: prstene, obetki (mindjuše) i belegzi (brazlete), te gjerданe. Lutka se mora praviti u bašti t. j. uopšte na zelenom. Gjum se izvana okiti bolivačem (cvijetom od kamilice) i drugim cvijećem, a onda se obuče najljepšom svečanom haljinom djevojačkom, načini joj se glava na koju se stavi kosa, narišu se na glavi oči, nos i usta ugljenom, pa se je na glavu stavljala u starije doba tanka svilena maramica, koja se zove škepe. Isto tako načine se lutki ruke, dok nogu nema.

Lutka koja ostaje bez nogu unosi se kroz veliku kapiju u dvorište. Velika kapija ostaje otvorena cijelog dana. Lutka se zove: Ivanka. Sad Ivanka postavljuju na stolicu usred kapije, a u dvije sobe sa strane ulaze djevojčice obično u svečanom odijelu i pjevaju pjesmu o Ivanka, a zatim i druge pjesme. Tako prolazi vrijeme do mraka. Večera se od onog što su djeca po selu sakupila. U prvom mraku ide muško i žensko, staro i mlado, iz dotične ulice svaka grupa po selu i obilaze sve česme pjevajući i tamo prskaju vodom Ivanka i to najmanje vodom iz tri česme, a može i iz više. Iza toga idu i na rijeku, pa i tamo prskaju Ivanka. Muškarci prate Ivanka oboružani štapovima, da ju obrane od drugog ako dodje do konflikta. Prigodom obilaženja nose Ivanka na glavi momci i djevojke. Iza toga se vraćaju kući. Sutra ujutro na Ivanden, nakon što su Ivanka nosili kroz sve sobe dotične kuće gdje je Ivanka prigotovljana saberu se ljudi iz dotične ulice, koja je Ivanka načinila, pa ostaju opet pola ili jedan sat na kapiji pjevajući i tada nose Ivanka sa sudom vode iz svog bunara, pa ju s metlom prskaju vodom. Pjevajući tako obidju cijelu ulicu, pa se vraćaju natrag u kuću, gdje je Ivanka prenoćila. Sad ostaje Ivanka u sobi. Poslije ručka uzimaju gotovu pogaču i zajedno s Ivankom idu iz svake ulice na mjesto zvano Dobrovo ili u drugo mjesto izvan varoši, obično gdje su vinogradi, tamo razvaljuju lutku pjevajući Ivankine pjesme i svaka kuća uzima vode iz gjuma od kojega je bila prigotovljena Ivanka u male sudiće i komad od pogače, te se vraćaju natrag prsteni i nakiti i tada se ide kući. U svakoj kući, koja je uzela udjela na toj svečanosti mijese tom vodom i piye je malo i jede se malo kruha i to svi ukućani. Vele da je to: »za zdravlje«, a kad se ceremonija završi vele: »na mnogo godina«. Pjesma, koju pri tom pjevaju, glasi:

»Ivanden, Ivan — devojko,
Kaži se (penji se) gore na divan (čardak),
Da vidiš čudo golemo,
Dali je seno koseno,
Dali je polje poznato,
Koji ti go skroji fustanot (haljina)
Tvoj pusti fustan do zemja.

Danas se jošte dodaje i slijedeći dodatak, koji se čini, da bi mogao biti iz novijeg doba, jer stari jezik valjda nije poznavao riječ: šegrt, a osim toga se govori o haljini bez svake simbolike:

Terzifče (terzija — krojač) Grče šegrče,
Što mi ga skroji fustanot,
Donesi konci ibrišim (svileni konac),
Da ti go šijem fustanot.

Izgleda očito, da je ova svečanost jedna od onih svečanosti pretkršćanske nacionalne religije, koja se je vezala o prirodu i osnivala na prirodi. Očito su naši praoči živeći prirodnim životom smatrali opravdano zdravu vodu osnovkom narodnog zdravlja i rodnosti polja, pa je zdrava voda, koja je služila temeljem jednom i drugom, služila i temeljem, da svake godine kuće, susjedstvo i cijelo mjesto drži u bratskoj slozi, ljubavi i zajednici, odakle su i pojedinci crpli svoju snagu. Za to se simbolična Ivanka, kojoj trup sastoji od više živih voda i vode od cvijeta nosi od kuće do kuće; slave ju svim živim vodama u selu, a oko nje prigodom čitave ceremonije stoje djevojke, a u njoj leže ženski nakiti, prsteni i slično. Simbolika prstena osim samog ukrasa ima i socijalno značenje kako i danas tačno svjedoče o tome prsteni, koji vežu. Kupanje prstena i nakita u vodi za čitave ceremonije, koja ide za tim, da se uzdrži zdrava voda, zdravlje ljudi i rodnost polja očito ide za tim, da dotičnom prstenju i nakitu dade snagu i ukrasa, dakle ljepote, zdravlja i rodnosti, te zajedinstva, snošljivosti i ljubavi cijelog sela i da se to prenese na dotičnog vlasnika i nosioca, pogotovo na ženu i buduću ženu, koja je temelj nacionalne obitelji. Veža (kapija) ostaje otvorena za vrijeme Ivankine Slave, da udju sve te dobre snage u kuću, a zatim ju prenose po cijeloj kući, po svim sobama, da se i tamo unesu te dobre snage, i penju Ivanka drugog dana na divan t. j. gore u kuću odakle se vidi na polje, kako u polju zemlja iz sebe daje plod u sijenu i žitu, a kad je svečanost gotova svaka kuća uzima dio vode od Ivanke kao zalog i talisman za zdravlje i plodnost i svi ukućani piju od toga. Prema tomu izgleda, da su naši stari pretkršćanski religiozni običaji imali u sebi u svom sadržaju duboku simboliku vezanu o prirodu, priordan život i napredak naroda na prirodnoj osnovci. Ivanka služi kao personifikacija te simbolike, tih želja i optimističke težnje sela za napretkom i procvatom. Time se putem ceremonije postizava koncentracija i intenzifikacija misli, volje, želja i težnje cijelog sela u tom pravcu, pa je time jedinstvenom voljom cijelog pučanstva i uspjeh to osiguraniji, jer svaka buduća realizacija, pa i realizacija blagostanja, napretka i zdravlja za slijedeće godine mora najprije opstojati u ideji i tim je vjerovatnija za iduću godinu, što je volja i želja za njom jača i općenitija. Držim, da se tako moraju tumačiti stari običaji i da je to shvaćanje svijesno opstojalo u pradoba kod najinteligentnijih narodnih slojeva t. j. kod njegovog svećenstva. Ono je u pradomovini formiralo takvu nacionalnu vjeru i običaje historički i organički na osnovu najboljih kulturnih upriva s kojima je narod dolazio u prahistoriji u kontakt i na osnovu predispozicije narodne za mirnim poljoprivrednim životom. Da se ne radi o slučajnosti nego da je ta religija, da su ti običaji bili svojina cijelog naroda dokazuju i danas jošte u cijelom narodu u raznim i najodaljenijim krajevima fragmentarno sačuvani jednakili slični običaji i shvaćanje, što dokazuje, da se je radilo o izgradnjenoj vjeri i obredu. Kolika je bila snaga toga i kako se je uživala u dušu naroda vidi se najbolje iz toga, što su se ti običaji sačuvali kroz tisućljeća sve do danas primivši često puta samo vanjsku karakteristiku kršćanstva i zamijenivši stare nacionalne bogove sa kršćanskim svećima sličnog kvaliteta.

Praznovanje Ilijindana.

Na Sv. Iliju praznuje u neposrednoj jugoistočnoj okolici Šar-planine samo selo Raotince. Seljani izlaze u pešteru neka spilja (špilja) nose sa sobom pečena mesa i vina, pa drže unutra ručak (kao gozbu), igraju kolo i vesele se, drže kao »sabor«. Iz drugih sela dobivaju tog dana kod svečanosti goste. To bi imao biti ostatak stare slave gromovnika Peruna, koga je zamjenio u kršćansko doba gromovnik Ilija.

Čini, da se dozove kiša.

U Ohridu se dijete siroče bez majke i oca skine golo, a za tim ga zaviju svega zelenilom i onda ide to dijete od kuće do kuće a oni koji ga prate pje-

vaju pjesmu od koje stari tekst nisam mogao dobiti, a koja se zove: Dodole. Kod svake kuće ga na to polijevaju iz gjuma vodom, a oni koji ga prate skupljaju od svake kuće nešto za dječaka za to što obavlja tu ceremoniju. U okolici Ohrida osim te svečanosti kada je suša sabire se cijelo selo, pa ide zajedno sa sveštenikom i hodžom izvan varoši po polju, po livadama i vinogradima, te pjevaju pjesmu: Dodole, a iza toga sveštenik svaki po svom obredu moli za kišu.

I ovaj običaj se može opravdano razumjeti i shvatiti samo kao čin duboke simbolike. Siroče bez majke i oca je isto što i polje bez kiše i vode. Njega odijevaju u zeleno i time stvaraju u njegovoj osobi personifikaciju polja. Tom polju svaka kuća intenzivno želi kišu i tu svoju želju izvrše nad simboličkom personifikacijom svog polja polijevajući siroče obavijeno u zeleno s vodom. Time cijelo selo istovremeno ne samo u misli nego i činom izražuje i rječju pjevajući pjesmu: Dodole vruću želju za kišom vjerujući, da koncentrovana i međusobno ojačana želja i volja za kišom mora djelovati na nebo, da se smiluje i dade kišu na polja. Istu misao, koja je sadržana i u skupnoj molitvi za kišom kad se i danas izlazi na polja i tamo moli Bog, da udijeli kišu. Samo s tom razlikom što je u pretkršćansko doba i sama misao bila izradjena i simboličkom personifikacijom siročeta u zelenom i činom, koji je vršio svaki domaćin ili domaćinka t.j. polijevanjem vodom ove personifikacije polja žednog vode.

Moguća slava iz doba naseljenja.

Na Crnom Drimu u gornjem toku kojih 23 km. zračne linije od njegova izvora iz Ohridskog jezera, gdje Jablaničke Planine na lijevoj obali, a Rrunica i Lokovski Rid na desnoj obali tvore tjesnac sličan tjesnacu Neretve, (gdje se također na nazužem mjestu opetuje ime Jablanica), a na mjestu gdje potok Leništa utiče s lijeve strane u Crni Drim stoji otpočen s jedne strane tim potokom, a s druge strane Crnim Drimom strmi vrh zvan Gradište nastavljujući se više u vrh na karti Filipica (Kulinica) 1165 m. na obroncima kojih leži selo Modrič. O uskršnjem postu svake godine izlaze ljudi iz sela Modrič na Gradište i na najviši vrh Filipica (Kulinaca?) gdje pale vatru. U selu se tvrdi, da je na oštrom vrhu Kulinici stojala i kula Jurja Skenderbega. Ime Gradište na sastavu dviju rijeka, dakle uzvišeno mjesto branjeno sa triju strana vodom, gdje se je do danas sačuvalo ime Gradište čini se, da označuje mjesto prvog naseljenja, gdje su se doseljenici Slaveni utvrdili i odakle su zemlju zauzimali. Vjerovatno palenje vatre na tom mjestu u znak slave svake godine znači jošte uvijek živi spomen na dobu naseljenja u kraju, gdje i danas žive toliki stari običaji i gdje je jezik jošte uvijek tako blizak t. zv. staroslavenskom jeziku. Za susjedni jedan strmi kameniti vrh južnije tvrde isti seljaci da ruševine, koje i danas na njemu stoe potiču iz rimskog doba, jer da je tamo stajala rimska straža.

Velika makedonska jezera.

Od velikih evropskih jezera sva veća švicarska jezera leže na visinama između 375 m. nad morem, koliko je visoko Ženevsko jezero, pa do 566 m. koliko je visoko Brienzko jezero, dočim malo jezerce Lungern pod prelazom Brüning postizava visinu od 657 m., a od većih jezera je na većoj visini jedino manje jezero Joux jezero (1008 m.) oko 9 km. dugو i $1\frac{1}{4}$ široko sjeverno od Ženevskog jezera u kantonu Waadt u Juri. Talijanska jezera su sva niža. Dva velika makedonska jezera Ohridsko i Prespansko svako 14 do 15 km. široko i do 30 km. dugо, bila bi prema tome najviša velika jezera u Evropi, jer se današnja razina Prespanskog jezera prema najnovijem mjerilu nalazi 853 m. nad morem, a Ohridskog 695 m. nad morem. I u samoj Švajcarskoj ima samo manjih jezera na toj i sličnoj visini kao na pr. u području Glarnskih Alpa Klöntal-sko jezero široko 1 km., a dugо preko 5 km., čija površina leži 833 m. nad morem, te također malo jezero Wägital-sko široko 1 km., a dugо preko 4 km. čija površina leži 900 m. nad morem. U nas malo Bledsko jezero ima razinu na 475 m. aps.

ŠAR PLANINA: CRNO JEZERO (2.241 m) S LJUBOTENOM U POZADINI.

FOTO: A. VASIĆ.

SAMOBORSKA GORA: GRUPA OŠTRACA S JUGA ZIMI.

FOTO: DR. J. POLJAK.

vis. a nešto veće Bohinjsko jezero (oko 4 km.) dugo a 1 km. široko ima 523 m. aps. vis. Na Plitvicama najviše Prošćansko jezero ima 639 m. aps. vis., a najniže Novakovića Brod 507 m. aps. vis.

Ta su jezera opkoljena i visokim planinama. Istočno od Prespanskog jezera je masiv Peristera, pučanstvo ga zove Peristel, koji kulminira u vrhu prema najnovijem mjerenu visokom 2600 m. dočim je zapadno od Prespanskog jezera masiv Galičice, a sjevernije je planine Petrinja, kojoj je najviši vrh blizu prelaza između jedne i druge planine, a postizava visinu od 1953 m. Najviši vrh masiva Galičice iznosi prema najnovijem mjerenu 2250 m. Ta planina dijeli Prespansko od Ohridskog jezera. Prema tome ova jezera s obzirom na svoju okolinu, na bogatstvo ribom, te bogatstvo u osobitim vrstama voća, koje raste u njihovoj neposrednoj blizini, predestinirana su da postanu važna stjecališta turista i moguća klimatska lječilišta kad bude jednom izgradjena direktna veza s morem preko Elbasana do Drača ili južnije, ili barem do Kotora s jedne strane, a prema Bitolju do vardarske željeznice s druge strane i kad budu sigurnosni odnosi na njima i njihovoj široj okolini izvan svake dvojbe.

Prepostavka turističkog razvoja na Prespanskom, a pogotovo na Ohridskom jezeru jest, da se racionalnom borbom i sredstvima ukloni pogibelj malarije, koje još danas ima pogotovo na sjevernom dijelu Ohridskog jezera kod Struge. Vjerovatna jedna od glavnih poluga, da se ta pogibelj s Ohridskog jezera ukloni biti će produljenje korita Crnog Drima, koje se već danas vrši modernim gliboderom, a koje će osušiti baruštine oko Struge.

1. Prespansko jezero.

Prespansko jezero nije duboko nego predstavlja plosnatu plitku kotlinu ispunjenu vodom. Redovno mu je dubina u sjevernom dijelu nešto preko 20 m., a najveća dubina u sjevernom dijelu kod rta Konjsko iznosi 35 m. Niveau vode se je očito mijenjao i u nedavnom vremenu mora da je pao za $1\frac{1}{2}$ do 2 metra, jer se vide horizontalne pruge na stijenama ostrva Sv. Petra, koje iz vode vire, a koje očito pokazuju raznu bivšu visinu vode. Najviša od tih pruga nalazi se danas 1 i $\frac{1}{2}$ do 2 m. nad današnjom površinom vode. Izgleda dakle, da je voda na Prespanskom jezeru nekoć bila znatno viša, a da nije isključeno da je jednom sizala sve do mjesta Resen danas kojih 8 km udaljeno od najsjevernije tačke jezera, pa je nešto voda uzmakla, a nešto su rijeke ispunile ravnicu svojim muljem, dočim i danas ima u tom pravcu na kopnu baruština. Potvrđuje to i činjenica, da su se najstarija naselja u blizini jezera na sjeveru nalazila na brežuljkama, tako dva medusobno spojena brežuljka kod sela Podmočane, čiji je istočni vrh označen na gjeneralstabnoj karti 1 : 100.000 Resan — Kruševo sa 921 m. Ti su brežuljci neistraženi, a oni koji poznaju stvar izjavljuju, da sastoje iz samih ruševin negdašnjih ljudskih naselja, pa je već do sada nadjeno mnogo kulturnih ostanaka, a kad se raskopaju moći će se utvrditi u koju periodu historije ili preistorije spadaju nasljenici tih dvaju bregova. Selo južnije od tih bregova danas tri km. udaljeno od jezera zove se i danas Podmočane dakle selo, koje je trpilo od moče t. j. od poplave. Ako ova opažanja odgovaraju istini i stvarnosti onda je interesantna paralela između denominacije mjesta Resan, danas u kopnu na najsjevernijem kutu današnjeg Prespanskog jezera i imena Risan u Boci Kotorskoj isto tako danas jošte na najsjevernijem kutu zaliva Boke Kotorske, jer oba imena su faktično jedno ime izgovorano jedno ekavštinom, a drugo ikavštinom, pa bi prema tome značilo, da su ta mjesta, koja su medusobno udaljena sa istih terenskih razloga i razloga svog odnošaja prema jezerskoj odnosno morskoj plohi dobila jednaka imena. Jedna od interesantnosti Prespanskog jezera jest i ta, da se na izlazu drage Šare Reke, koja dolazi iz Peristera, a utiče u Prespansko jezero, nađazi i danas selo: Hrvati, čije ime i danas pučanstvo na jezeru i oko njega izgovara baš: Hrvati,

(dočim je na novoj karti neispravno označeno kao Arvati). Odmah ispod njega jezeru blizu je selo Krani, koje ime može opet imati veze ili isti korijen s današnjim riječima Ukrajina, Kranjci. Prema tome izgleda, da bi ta imena mogla poticati jošte iz doba kada su Slaveni te krajeve naselili i kada je jedna grupa Hrvata prodrla do tog mjesta i tu se nastanila, vjerovatno u to vrijeme u neposrednoj blizini samog jezera, a poslije su gorski potoci nanoseći kamenje i mulj s gorskih planina potisnuli vodu i selo udaljili od jezera za blizu tri kilometra, a vjerojatno i prisili na gradnju onih kuća na naplavljrenom terenu. Danas selo govori makedonski, te je muslimansko. U okolišnim selima sačuvali su se i danas mnogi stari pretkršćanski nacionalni običaji, a jošte južnije na Prespanskem jezeru, danas na grčkom teritoriju, kako su mi pripovijedali, ima selo u kojem se i danas govori jezikom gotovo jednakim staroslavenskom, te se i danas veli: v l k mjesto vuk, a r o n k a mjesto ruka. U okolini Prespanskog jezera nadjena je ploča sa starim slavenskim napisima od 800 do 1000 godina stari. Domaći su mi pripovijedali, da su se tu uz Prespansko jezero nalazili stari manastiri, pa da su za vrijeme tursko dolazili grčki svećenici i u jednom takvom samostanu, da su kroz tri dana palili i uništavali staroslavenske na pergameni pisane knjige i rukopise.

Prespansko jezero ležeći na visini ima i usred ljeta nešto hladniju klimu. Danas ima uporabiva dva primitivnija hotela, ali tek u okolici od kojih je hotel Amerika u varoši Resen čist od nečistoće. U zapadnom dijelu Prespanskog jezera nalazi se malo ostrvo dugo oko jedan km., a široko od 750 m. koje se u karti naziva ostrvo Sv. Petra, dok domaći narod zove to ostrvo jednostavnim imenom: Grad. Ono pripada jošte nama. Ostrvo se diže iz jezera sa sviju strana okomitim 15–30 m. visokim stijenama, te je prilaz u glavnome moguć samo sa zapadne strane. Ostrvo sačinjava kao malu vis poljanu, a najviši vrh mu je na karti označen sa 901 m. nad morem, pa je prema tomu najviši vrh nad vodom za oko 48 m. Na samom Prespanskem jezeru nalaze se i danas stari čamci osebujnog primitivnog oblika sa visokim prvim dijelom (prova), a sa strane su u visini vode znatno izboženi, pa su radi toga stabilni, mogu ponijeti svaki do 20 osoba; ti čamci tjeraju se veslima, a jedra su nepoznata. Isti tip čamaca nalazi se i na Ohridskom jezeru. Kako su ti krajevi i danas sačuvali najstarije nacionalne osobine nema nikakve dvojbe, da i ovaj tip čamca reprezentuje najstariji tip slavenske ladje iz preistoričkog slavenskog doba, koji se je kroz tisućljeća do danas sačuvao u svojoj prvoj čistoći, pa prije nego li nestanu pred motornim ladjama valjalo bi posljednje ove egzemplare sačuvati u muzeju. Ribari na Ohridskom jezeru i danas tvrde da njihov čamac potječe jošte iz vremena sv. Petra. Pučanstvo iz okoline jezera bavi se većinom ribarstvom koje je i na Prespanskem jezeru relativno bogato. Jezero imade zelenkastu vodu, koju znadu pobuniti vjetrovi i podići valove kao što su valovi našeg slabijeg juga na moru. Prema pripovijedanju domaćih ljudi Prespansko jezero ima perioda kada mu je razina vode viša i godina kada mu je razina vode niža, a navodno se perioda visokog vodo-staja opetuje nakon svakih desetak godina.

Za gore navedenih valova kao što su valovi našeg slabijeg juga na moru, a koje je podigao sjeveroistočnjak, jurili smo u velikom modernom motornom čamcu prema ostrvu Sv. Petra, ali su valovi bili tako jaki, da nismo smjeli pustiti, da nas tuku u bok, nego smo morali okrenuti koso protiv valova prema drugoj strani jezera, a došavši blizu zapadne obale mogli smo tek okrenuti k otoku Sv. Petra. Obišli smo cijeli otok, na južnoj strani vidili smo velike ptice kao pelikane, koje domaći ljudi zovu gem-ovi, a domaći nam rekoše da ima i labudova. Te velike ptice koje liče na pelikane imadu pod kljunom velike kese u koje spremaju ribu za kasnije hranjenje; uz ovu ptice vidjeli smo i mnoštvo manjih vodenih ptica. S južne strane otočića između stijena vide se ostaci starog zida, kojim je valjda s te strane bio otok ogradjen između stijena, da se niko ne bi mogao iskrcati i usjeklinama između stijena popeti se na otok. Obilazeći otok s

jugozapadne strane uz vodu vidili smo okomitu stijenu koja nadvisuje vodu, a na kojoj je nekom bijelom bojom narisani veliki pravoslavni krst sa po jednim simboličkim znakom sa svake strane dolje, a s nekim slovima s obe strane krsta, kao kriptogram, koji do danas jošte kako mi rekoše nije uspjelo pročitati i razumjeti. Očito ovo tajno pismo mora imati veze sa historijom ostrva, ili znači neku tajnu uputu za onoga koji dobije u ruke ispravu i uputu, o onomu što jošte danas sadrži zakopano ovaj otočić. Mi smo se iskricali na zapadnoj strani u relativno dosta velikoj dražici sa bijelim pijeskom, koja u pozadini imade dvije velike neduboke prostrane spilje s velikim otvorenim ulazom. Od njih je sjevernija znatno manja, a južnija veća, a potpuno su natkrivene pećinom i mogu pružiti potpunu zaštitu od kiše. Uskom usjeklinom izmedju pećine popeli smo se po ostacima starih kamenih stepenica na sam otok, koji prestavlja relativno položitu visoravan. Na tom otoku smo bili dne 3. VII. 1926. U srednjem i južnom dijelu otoka izmjenjuju se lijepe čistine sa šumicama, a sjeverni dio otoka je manje više potpuno pošumljen. Interesantno je, da se na otoku nalazi i potpuno podivljala loza, trešnje, šljivova stabla, za tim stabla kiparisa i druge crnogorice. Šumica je većinom u kamenitom dijelu otoka. Otok i danas jošte pravi utisak prirodnog, a nekada valjda umjetnog njegovanog parka. Na otoku ima mnoštvo ostataka starih ruševina, ostataka zidova medju zelenjem i gromaća srednjeg kamenja, koje očito potiču od nekadanih zidova. Osim toga se u jugozapadnom dijelu otoka nalaze i ruševine dviju crkvica od kojih jedna i druga sadrži unutar crkve i na vanjskim stijenama relativno dobro sačuvane freske sa svećima i grčkim napisima. Osobito je interesantna veća crkvica u kojoj ima ostanka stupovlja od prozora sa ranijim bizantskim kapitelima. Staru južniju ruševinu na kojoj su freski, sačuvalo je od propasti jedno silno stablo starog bršljana, koje po jakosti debla i ostacima starog debla mora da je staro sigurno više od 500 godina. Taj je bršljan svojom granatošću obuhvatio ruševinu, te ju i danas čuva da se ne razruši. Šteta je samo što su posjetnici vojnici i pastiri urezavali u stare freske svoja imena odnosno svećima na fresku kopali oči. Valjalo bi danas postaviti novi krov, koji bi freske štitio od kiše, a ograditi ih željeznim rešetkama od publike, da ih se ne može urezivanjem imena kvariti. Otok je vrlo romantičan i lijep, te ga mnogi posjetnici po svojoj ljepoti stavljaju i pred Lorkrum.

Priča se, da se je na tom otoku odmarao Car Samujlo, da je tamo imao grad i da je tamo živjela njegova kćerka Kosara. Jednog dana da su ladje dovele pred grad zarobljenike. Medju njima i lijepog mladića kraljevske krvi Vladimira, kojeg je Samujlo bio potukao, oduzeo mu zemlju nad kojom je vladao, a njega samog zarobio i dao ga dovesti na otok, gdje ga je bacio u podzemne tamnlice. Kada ga je mlada Kosara kroz lišće svog kraljevskog parka vidjela ona se je zaljubila u nj. Priča se da je na Veliki Petak po kršćanskom običaju ona tražila i dobila dozvolu, da ide zarobljenicima kneževske krvi prati noge, pa da je tako došla prvi put u kontakt sa sužnjem Vladimirom. Kada se je vratila natrag ocu izjavila mu je, da njoj nema života ako joj otac ne da Vladimira za muža. Stari car Samujlo je tomu popustio, dao izvesti Vladimira i dozvolio, da se vjenča s njegovom kćerkom, pa mu je tada povratio i proširio njegovu državu, gdje su sretno vladali Vladimir i Kosara više od 20 godina. Poslije smrti Cara Samujla dovabio je Vladimira na Prespansko jezero njegov naslijednik na vjeru i tu ga je dao navodno na današnjem grčkom teritoriju pogubiti dozvolivši mu, da se prije u crkvi javno pričesti u blizini krvnika, koji je na nj pazio. Ta scena da je navodno bila takova, da su sve vojvode i cijelo pučanstvo pri tom plakali i uzalud molili da ganu tvrdo srce Samujlovog naslijednika, koji je Vladimira ipak dao pogubiti. Danas pravoslavna crkva slavi istog Vladimira kao sveca. To je priča u kojoj će biti i mnogo historičke istine, a koja je vezana na Grad odnosno danas službeno zvano Sv. Petra.

2. Ohridsko jezero.

Vrativši se prenoćio sam u Resnu u gostoljubivoj kući g. predsjednika opštine g. Koste Strezoića, kamo nas je u noći iza povratka sa Grada doveo g. Veliki župan, a sutra sam nastavio put Ohridskog jezera. Prošavši zavoje planine Bukovika, koja je još pred kratko vrijeme bila glasovita sa svoje pogibeljnosti od kačaka stigli smo do sela Koselj. Tu smo opazili, da zrak miriše po sumporo-vodiku. Neposredno u selu na istočnom podnožju brežuljka razabrao sam kupove starog materijala očito stovarišta kopanja, a djelomično ispečene zemlje i ostatak pepela, pa su mi domaći ljudi rastumačili, da je tu bio rudnik i talionica, što da se jošte za turskog doba kultivisalo. Selo se zove Koselj, a riječ koselj je staroslavensko ime u onom kraju za rudu koju mi danas zovemo sumpor, a koja riječ je očito nastala od latinskog *sulfur*. Prema tome i ovdje nacionalna denominacija potpuno odgovara bitnoj karakteristici terena. Potvrda tome je i ime Kosovratske banje kod Debra, što znači izvor koji vraća (baca) Koselj (t. j. sumpor), dakle Koseljvratna banja, tijekom historije skraćeno u Kosevratska ili Kosovratska banja. Priča o potučenoj vojsci sa Kosova, koja se je vratila i naseštala kod sumporne banje nastala je očito kasnije. Pod bregom vidili smo na okupu muslimanske žene, koje su se naglo oblačile kako smo se mi približavali. Pitao sam što to znači. Stari seljak kojeg sam sastao slučajno je bio zakupnik tog neobičnog lječilišta, koje se je sastojalo, kako sam vidio kad su se žene uklonile, od rupe od po prilici 60 cm. duge, a 50 cm. široke i 40 do 50 cm. duboke iz koje je snažno konstantno strujio sumporov vodik tolikom snagom, da je bacao u stranu kamenčice kad smo pokušali zatrpati malu rupicu na dnu odakle je dolazila hladna struja plina iz zemlje. Seljakinje muslimanke sjede gole nad tom rupom i drže, da im taj sumpor koristi za liječenje reumatizma i drugih boli u donjem tijelu. U blizini je izvor mutne vode, za koji mi je domaći seljak pričao, da liječi kraste, pa da se tu liječe danas seljani, a za vrijeme rata, da su tu Bugari liječili konje, koji su bili krastavi. Na površini zemlje na obroncima brijege se nalazi neki mekan kamen žute boje, za koji očito izgleda, da sadrži sumpora. Nastavili smo vožnju prema Ohridskom jezeru i za kratko vrijeme smo bili u Starom Ohridu. Ohridsko jezero izgleda nešto pitomije i pravi utisak mora, a sa svojim bregovima i cijelokupnim pogledom na nj spaja u sebi karakteristike Jadranskog kanala između otočja i obale i pitomijih švircarskih jezera. Nasuprot Prespanskom ovo jezero predstavlja duboku dolinu ispunjenu vodom. Njegov niveau je u karti ubilježen sa 695 m nad morem, a najveća dubina u sjevero-istočnom dijelu njegovom iznosi 250 m., a u centralnom zapadnom dijelu najveća mjerena dubina iznosi 285 metara. Jezero je silno bogato ribom, osobito jeguljama. U okolini raste izvrsno voće, a gotovo najbolje trešnje, koje sam do sada jeo. Ohrid predstavlja stari grad, nekada centar slavenske kulture, o čemu svjedoči i danas stara crkvica Sv. Klimenta sa njegovim moćima i starim dryvenim kipom Sv. Klimenta, koji je prije stojaо u crkvi u glavnom dijelu, a sada stoji u pokrajnjoj kapelici crkve, a stojeći u crkvi očito je poticao jošte iz doba, kada je pravoslavna crkva smjela imati u svojoj unutrašnjosti i kipove. Osim toga ima i drugih vrlo starih crkvica, a sve su pravljene od cigle, koja nije žukom nabacana, nego ornamentalno plemenito poredana tvoreći geometrijske figure i ornamentiku, pa su to vrlo stare crkve, koje očito spadaju u doba, ili stoje blizu doba mučenika Sv. Ćirila i Metoda, pa su poslije služile kao temelj za cijelu arhitekturu srpskih zadužbina u sjevernim krajevima u kasnije doba. Na Ohridu su živili apoštolski sljedbenici Sv. Ćirila i Metoda: Sv. Kliment, Sv. Naum i drugi.

Sv. Kliment došao je iz dalekog sjevera u zemlji Moravskoj, koja je jedna od prvih naponom mladenačke snage organizovala slavensku državu i postavila temelje slavenske kulture, a gdje pozne generacije nisu imale dovoljno ni volje, ni snage, ni požrtvovnosti, da slobodu razvoja i baštinu otaca uzdrže. On poznaće zemlju slavensku i daleko od Višegrada pa sve do Soluna. Nemirni i nezasitni

putnik, progonjen učitelj, vijesnik blagog kršćanstva, gospodin, smirio se u ovom lijepom kraju i oduhovio ga svojom slavenskom plemenitom ličnošću, udario prirodi i kraju za vazda svoj pečat: blagi, umilni, topli, umni, mekani i kršćanski. I po smrti je ganjan, Grci mu odnesoše lubanju, sjedište njegovog mozga, očito hoteći time unštiti djelo njegovog života. Ali on živi i danas, u besvjesnom, intuitivnom osjećaju starog slavenskog Ohrida, živi u dušama i podsvijesti svih onih, koji i danas nose njegovo ime: Klime, koji ga i nadalje daju svojoj djeci. Od njegovog fizičkog tijela ostalo je samo malo srebrom vezenih požutjelih kosti. Krunu mu odnješe iz crkve Bugari. Ali on će opet oživjeti, njegov će duh postati opet vladalac u mozgu, u dušama i u srcima generacije, koja će se roditi, koja se razdija, a koja će biti bolja, ali će — nakon historijskih iskustava — biti u duhu jača od današnje, a koja će ga razumjeti, realizovati, oživotvoriti.

Na Ohridskom jezeru i danas stoje u stijenama, često skoro nepristupačne sa kopnene strane male crkvice, u kojima su sačuvane freske sa svecima i istim stijenama. Tako »djevojačka« Sv. Bogorodica, Sv. Stevan itd. Stijena i pećina imala je sačuvati do nas od razaranja i neprijatelja staru slavensku kršćansku kulturu, imala je za pozne generacije afirmirati direktnu i neprekinutu tradiciju, kršćansku i slavensku, koja je u ovom odaljenom kraju postavila direktno ne tradiciju starokršćansku svetog Erazma od Ohridskog Belog (možda i Velog — velikog) jezera u gorama po tadašnjim komunikacijama u istinu daleko od svjetskih centara stvorila relativno mirni i sigurni centar južno-slavenskog kršćanstva. Ljepota, blagost i bogatstvo okolice, spoja vode i planine u prvotnoj prirodi, osamlijenosti i tišini dala je za to podesan okvir. Ljubav Slavena za prirodu, zemlju i njeno radjanje, mir, simboliku i mistiku shvatila je prirodni položaj i razvila u doba cvata na Ohridskom jezeru navodno oko 360 crkava i manastira. Instinkt rase za predviđanje budućih zavojevanja i razaranja, te toleriranje nac. kvaliteta, oslonom na staru predkršćansku strogo prirodnu i na prirodi osnovanu religiju, kao što i potenciranje mogućeg vjerskog čuvstva i nezavisnosti od svijeta, mira, tišine i meditacije, odvela je najbolje medju njima u stijene i sačuvala kroz stoljeća unatoč historijskih bura, vohara i razaranja netaknuto čistu i neposrednu tradiciju sve do danas. U Ohridu стоји i danas velika crkva Sv. Sofije, ogoljena, zapuštena, velika, za Turaka pretvorena u džamiju pa u magazin, sa starokršćanskim kriptogramima, koji djelomice valida podsjećaju na gnostike, a sačuvali su se slučajno tu i tamo na podu (patosu) na propovjedaonici, stoje stari freski, ostatci starih stupova, kapitela, friza, pretkršćanskih religija. Stoje malo zapuštene i polunapuštene crkve stare 6—9 stoljeća, stoji divni u drvu rezani ikonostas u crkvici Sv. Bogorodice, a u zidovima stare tvrdjave uzidani su stari helenski napisni ploče i reliefs.

Autom sam se provezao duž cijele istočne obale Ohridskog jezera cestom, koja u svom južnom pravcu vodi okomitim visokim stijenama nad površinom Ohridskog jezera do Sv. Nauma. U Sv. Naumu sam bio dne 4. VII. 1926. god. U staroj crkvici jednakog stila sa starim ikonostasom u pokrajnjoj kapeli nalazi se kameni sarkofag u kojem leži Sv. Naum. Pripovijedaju se mnoga čudesna, koja da su vršile njegove moći u historiji i danas. Sv. Naum je središte hodočašća, na njegov dan na daleko i široko cijela okolica i bez obzira na vjersku pripadnost dolazi na hodočašće; bez obzira na vjeru i narodnost dolaze na njegov dan na hodočašće i Albanci ne samo pravoslavni nego i muslimani i katolici. Oko crkvice je danas manastir, koji ima terasu i balkon visoko nad jezerom i upravo prekrasan pogled na cijelo jezero. U okolini Sv. Nauma nalaze se jaki izvori. Imena mjesta oko Ohridskog jezera su očito slavenska mada na pr. mjesto Podgradec na južnoj obali Ohridskog jezera pripada Albaniji. Na albanskom teritoriju nedaleko Sv. Nauma pokazuje se i danas jošte sada popravljena špilja i isposnica u kojoj je Sv. Naum živio dolazeći sedmično jedanput u manastir na dogovor i zajedničku službu božju sa ostalima isposnicima. Sv. Nauma smatrali

su najučenijim od sjajne plejade bližih i dalnjih neposrednih i posrednih učenika Sv. Ćirila i Metoda.

Sv. Naum — svejedno kako se zove i ko je — ali on jest i njegova osobnost i danas živi na čarobnom jezeru. On je veliki intelektualac i razumilac božjih tajna, čist kao kaplja jutarnje rose, koji je u svojoj kamenoj isposnici na jezeru u osami i duhu razgovarao sa svojim Tvorcem i sa prirodom, koji je sve znao, sve razumio, a bio čedan kao svjetlo sunčano, koje cijeli život podržaje, a od nikog ništa ne traži. I stoljeća nevolje, krvi i ubivstva, glada i bolesti su prohujala, ali na njegov grob i danas svi hodočaste. On nema narodnosti, nije ničiji, on je božanski i čovječanski. On je i danas nakon stoljeća svijetlo duha. Valja ga razumjeti. I danas nakon stoljeća dolaze stotine k njegovom kamenom grobu u južnoj kapelici njegove crkvice u Sv. Naumu pod starim freskama, koje prikazuju na zemlji čitavu sjajnu plejadu ohridskih slavenskih učitelja, a na nebu andjele, serafe i kerube, personificirane principe božanske mudrosti. Tamo u skladnoj crkvici stare arhitekture u hladnom kamenu leže kosti — mošt pred kojima su stoljećima drhtali svi bezbožnici i grijesnici, koji su ih htjeli obečastiti. Danas dolaze njemu mali i jednostavni, duhom bolesni, opsjednuti, malaksali i slabici, koji ne razumiju, ali ih vodi instinkt njihovih čuvara i traže pred grobom iskru svjetlosti božanskog razuma. Čelom se tiču hladnog grobnog kamena, voljom ili silom probdijevaju noć uz grob mudrog sveca, naslonjeni o kamen i iza teških noćnih otajnih časova po iskra, varnica svijetla pada i u njihov potamnjeli i oslabljeni mozak, a snaga dolazi u malaksalo tijelo. I svi dolaze, svijuh vjera, pred tjelesne ostatke sveca, pred ostatke snage, volje, uma i srca. Eto živi jošte stara prvotna vjera, koja tvori čudesna, živi jošte u današnje otupjelo i izglađnjelo doba. Živi tamo, gdje daleko iza gora i ravnica na nemirnom tlu osamljeno stoji gorsko jezero, koje svojom vodom oplakuje stare planine i služi suncu visokim ogledalom potencirajući njegove zrake i njegovu snagu, u harmoniji zemaljskih antiteza, u spoju pećine, planine i vode, pod blagoslovom toplog sunca, a u okviru široke slavenske psihe, koja je tisućljećem u novoj domovini toliko stradala, ali se od stradanja prekalila i ide putem, da bude jača nego prije, svagdje gdje je ima.

*

U blizini Sv. Nauma s jedne i s druge strane nalaze se jaki izvori vode, koja osim ostalih potoka alimentira Ohridsko jezero; tvrdi se s mnogo vjerojatnosti, da je to voda koja podzemnim kanalom ispod Galičice dolazi sa Prespanskog jezera i ovđe hrani i tvori Ohridsko jezero, iz kojeg na njegovom sjevernom kraju ističe Crni Drim. Doista na zapadnom dijelu u središtu Prespanskog jezera, a na albanskoj teritoriji nalaze se prema pripovijedanju šupljine, koje gutaju vodu iz Prespanskog jezera u zemlju i ta voda navodno dolazi opet na svijetlo kod Sv. Nauma. Zračna udaljenost od zaliva pod Leskovcem na zapadnoj obali Prespanskog jezera pa do zaliva sjeverno od sela Trpezice na istočnoj obali Ohridskog jezera u ravnoj crti ispod Galičice ne iznosi više od 9.5 km. Na sjevernom kraju Ohridskog jezera nalazi se danas mjestance Struga. Na Crnom Drimu, koji ističe iz Ohridskog jezera, u Strugi nalazi se danas primitivna naprava od šiblja, koja zatvara cijelu rijeku tako, da voda može proticati, ali ribe ne mogu nego se moraju vraćati u posebne kućice od šiblja, u kojima čekaju ribari, pa kad se pojave jegulje, koje hoće Crnim Drimom put mora, hvataju ih ribari mrežom na dršku (u primorju zovu to orudje: panar). Ribari tvrde, da za tamnijih noći, kad se jegulje prema moru sele, znadu u jednu noć uloviti po tri do sedam hiljada kilograma jegulja. Jegulje su velike i dobre te su pojedini egzemplari teški do dva i pol kg. Cijelo selo Struga očito nosi ime od korita (struga), kojim se je valjda jednom Crni Drim odvajao iz Ohridskog jezera. Danas je Struško Polje sve do sela Vraništa dakle oko 4 km. velika močvara i tu ima mnogo malarije. Očito je jednom i Ohridsko jezero sa sjeverne strane mno-

go dublje ulazilo u kopno, a ove močvare su zadnji ostatak bivšeg jezera, kraj kojeg ili kroz koje se je valjda nekada kopalo strugu t. j. korito za Crni Drim. Ime sela Vranište čini se da potiče od starog Branište, što je imalo značiti mjesato, gdje se je branio prilaz sa sjeverne strane na Ohridskom jezeru. Danas Vranište leži na sjevernom kraju močvarnog terena te je oko $4\frac{1}{4}$ km. udaljeno od današnje sjeverne obale Ohridskog jezera. Danas radi u koritu Crnog Drima između sela Vranište i Struga motorni gliboder, koji čisti korito Crnog Drima, te je već izbacio na obalu ogromne količine mulja tvoreći time na obali s jedne strane nasip prema istočnom dijelu Struškog Polja. Domaći ljudi tvrde, da otkada je gliboder počeo raditi na koritu Drima, da se već danas opaža, kako voda znatno brže otiče, svadja se u korito rijeke, a isušuju se time sa obe strane Crnog Drima stara zamuljena korita. Tako će Struško Polje od baruštine postati vrlo dobra i plodna zemlja, a malarije će nestati, čime će se dobivanjem ogromnog plodnog zemljишta povećati bogatstvo ovog kraja, a suzbijanjem malarije stvoriti tek prava osnovka za razvijetak turizma i dolazak stranaca u ovaj lijepi kraj. U Strugi se nalazi stanica Ministarstva Narodnog Zdravlja za suzbijanje malarije.

Vuk na Sljemu.

Vjekoslav Novotni.

Zagreb.

»Oho, Matić, kuda to vučete?«

Idući na Sljeme ustavim tim pitanjem jednoga jutra mjeseca prosinca godina sedamdesetih prošloga vijeka u gračanskom klancu čovjeka niska stasa, mršava tijela, garava, kosmata lica, polugolih prisiju, odjevena u skroz trošno, tamno, sa 100 raznih krpica zašito i spučavano odijelo. Na nogama režahu promokli opanci kao velike kornjače, a na glavi mu masni jamačno 40 godišnji šešir, kojemu se prvobitna boja ne bi mogla raspoznati. Tomu čovjeku moglo je biti oko 50 godina.

Prikaza ta ljudska, kojoj bi se gradski čovjek u šumi od straha s puta ugnuo, smicala je nizbrdice baš do današnjega Marijina kipa u gračanskom klancu 5 do 6 metara dugi bukvić držeći objema rukama na lijevom ramenu debeli mu kraj. Kako je bio pao pod noć mali snijeg, a čovjek bio pod teretom prignute glave pa gledao u zemlju, nije me bio opazio a nije me mogao ni čuti, kad je snijeg glas korka tajio, dok nisam do njega došao.

Ljudski taj čudak bijaše vuk sa Sljemena, ili Matić vuk, kako ga Gračanci naši bili okrstili.

Starčić se taj na moj glas naglo ustavi, spusti istodobno svoj teret sa ramena i digne glavu. Čim me opazi, stade mu se uplahireno lice vedriti, čube nabirati na neki slatko-kiseli smiješak te će tihim glasom:

»A - - - a, to su oni? — Skorom sam se splašil, da nije lugar Pavel. Nosim evo taj bukvić gospodaru Ivanu Radiću. Kod njega se grijem.«

Taj gospodar je seljak kuće br. 141 u gračanskom jarku, kuća, koja stoji upravo na prelazu potoka, od Ivana Puntijara jedno 200 koraka sjeverno na desno.

Seljak taj, kojemu danas ima do 75 godina, mi kazivaše, da je naš vuk Matić zimi, kad je studen začvrčila i snijeg zatravava goru, u njegovoј staji kod blaga noćivao, ob dan smicao drva iz šume, cijepao i pilio, pomagao blago timariti pa se tako prehranjivao i zimu prehujivao. Čim bi proljetno sunce i malo zagrijalo, da je Matića nestalo na Sljeme, gdje bi se zavukao u svoj ljetnikovac. Tuj si je bio sastavio i sklepao ne jedan već dva — »ljetnikovca«, kojima još i danas raspoznajemo trag: jedan, poznatiji, stajaše udaljen kojih 100 metara prema istoku

od sokolova vrela, od današnje planinarske kuće putem, koji vodi mimo našega vrela i tamošnje lugarnice gradske; drugi njegov — »Ijetnikovac«, nepoznatiji, »di-zaše« se jedno 200 metara od piramide prema malom Sljemenu. Ova druga vukova »palača« sagradjena bi više od kamena i pod kamenom bez pravoga krova. Zašto je vuk Matić mijenjao noćište, toga mi nije znao pravo reći; nu ja mislim, da je to činio zato, da mu se leglo pročisti, koje je bilo samo od šumske listine.*

Našega vuka Matića poznavali su oni rijetki Zagrebčani, koji su dolazili na Sljeme još prije nego je podignuta gradska kuća. To su imenito na početku drugoga polugodišta 19. vijeka: Nitzl, inžinir, pruski Nijemac, gostioničar Meško, Lovrenčić, otac današnjih Lovrenčića, Stagl Žiga i Karas Mirko, opće poznati vlasnik gostione Janjeta i trgovac na uglu Nikolićeve i Gajeve ulice, gdje danas stoji kavana-buffet.

Kad je osobitom zaslugom inžinira Nitzla, Meška, Lovrenčića i dozvolom grofa Kulmera, oca današnjega grofa Miroslava, podignuta god. 1870. na Sljemenu prva drvena piramida, čardak zvan, privatnim darovima naročito inicijativom i brigom prve trojice spomenute gospode, pa kad je iza konstituante i prve glavne skupštine hrv. plan. društva dne 29. travnja 1875. te godine 1877. klimavi onaj prvobitni čardak na novo izmjenjen nastojanjem planinarskoga društva po nacrtu pokojnoga gradskoga inžinira Lenucija te još i podignuta iste godine gradska kuća na Sljemenu: počelo je naše Sljeme po malo oživljavati, a tim ujedno sinuše i našemu vuku Matiću ljepši i veseliji dani.

Vuk naš zvaše se Matija Klepac (ne Klepec). Bijaše rodom iz Gerova u našem Gorskom Kotaru. Za bana Jelačića bijaše kao banderijalac protiv Madjara u Osijeku i Varaždinu. Godine 1852. već ga poznadu u Gračanima kao čvrsta, stasita momka. Iza rata se ne htjede vratiti u Gerovo, već si kao nadničar u Zagrebu radom zaslужivaše kruh, gdje se je prvi put našao za rata 1848.—1849. Ja sam kasnije u razno vrijeme malo po malo duhanom i cigarama kraj kupice vina izmamio od njega — mislim — pravi uzrok, koji ga je od doma odvraćao, pa evo što sam doznao:

»Bio sam — kazivaše mi — u ranoi mladosti veliki nevaljalac. Mjesto u školu odjurio bih u lug medju pastirčad. Često bih uhvatio na paši tudja konja, odjašio pa ga pustio, kad sam stigao, kuda sam namislio bio. Gdje god bi bilo po vrtovima štogod ugrabiti, ja bih provaljivao i ugrabljeno požderao. Otac me dobri ne mogao je od toga ni batinom odvratiti. Družio sam se dašto samo sa nevaljalim vršnjacima pa gdje god bi mogli kakovu zlu šalu počiniti, tamo smo namah bili složni i veseli na djelu. Tako smo se jednoga dana u gostioni, gdje su me često darivali, zavukli nas dvojica pod veliki stol, za kojim je siedilo više veselih gosti. Tuj smo iglama pomalo peckali gostima noge do koljena kao da su im se tobože ose na golo uvukle. Pucali smo od smijeha, kada su se gosti neprestano česali ne tražeći u veselu razgovoru uzroka bolima. Takovcem prilikom me moj drug gurne u ruku pa igla gostu jednom dublje zadje u nogu negoli je to bilo zamišljeno. Gost skoči psovkom sa stolice, udari koljenom u stol, prevali čaše i flaše vinom; mi ispod stola smuknemo, ali nas ščepaše i ljuto izlemaše.

Kao momak se zagledah u Martu, lijepu susjedu, djevojku moje dobe. Ja bijah nevaljalac i siromah, a ona valjana i imućnijih roditelja. Kada sam joj rekao, da ju volim, ona mi se s početka rugala, nu ipak me napokon zavoli. U to me godina 1848. odvuče u vojnike. Težak mi bijaše rastanak. Iza tri godine se povratim pa ravno krenem u njezin dom prije nego do matere. Ne nadjoh je. Mati mi njezina tek kaže, da se udala u Fužine. Odoh onamo srca puna čemera, jer se na rastanku zaklesmo jedno drugomu. Putom zamišliah bijesnu osvetu. Osjećah, da mi je mržnja rasla, čim sam se bližio Fužinama. U noć stištem na cilj. Sutradan se raspitah za nju pa saznadem, da joj je muž na Rijeci. Padnem joj iznenada u

* U spomenici hrv. plan. društva od g. 1889. ima istinska mala spomen o vuku.

kuću. Ona ljepša negoli što sam ju ostavio protrne, kad me opazi mutna čela:

»Mate, ti li tuj?« zahukne.

»Ja, evo vidiš, živ«, odvratim. — »A ti?«

Ne odgovori gledajući u zemlju.

»Istina li je, Marto, da si se udala i krenula vjerom, koju si mi uz cjelov zadala na našem rastanku?«

Ona i opet mučaše blijedeća lica.

»Kaži, Marto, po istini, je li sve to tako? — Zašto mi to ti učini? Ti znaš, da si mi prva ljubav a biti ćeš mi i zadnja. U tebe sam vjerovao, ti si mi u kravom boju bila jedina sjajna zvijezda čuvarica moga života i duše moje. Duh tvoje ljubavi stvori me u ratnom tudjinstvu najboljim čovjekom. Nisam ja više ona danguba, onaj šarenjak, koji sam bio. Tvoja me ljubav preobrazи, učini me čovjekom pravim, novim, momkom jake volje, zdrave misli i snažna rada. Kaži sada, Marto, milo moje dobro, zašto me odbaci? Što sagriješih, zašto se vjera tvoja prometne u nevjeru?*

»Oh, Mate, oprosti! Božo, moj čovjek, me milinom prevjeri kazujući mi, da si u boju pao.«

»Pa zar nisi htjela pričekati?«

»Ah, Mate, kako ću sada s tobom?« Ne mogu — ne smijem.«

»Ti — zar ne smiješ... ne možeš...? A ja zar bez tebe mogu, smijem li...? Ne — ne mogu — ne smijem...«

Obezumljen nožem ju udarim. Pade mi pod noge oblivena krvlj.«

Ja pobjegoh —

Nakon tri godine saznađem, da je ostala na životu. Povratih se tajno i viđeh je propalu, bijednu. Danas za nju ništa ne znam. Ne vidjeh je odonda nikada više i neću je vidjeti.«

Tako mi po prilici naš sljemenski vuk pričaše na razne mahove svoju tragediju života. Uvijek kada ga sjetih Marte, smrkne se, zamisli se, zaboravi pušiti i piti. Vidjelo se, da ga je prošlost obmamila, nepostignuta sreća zanijela. Duboko je osjećao pa to duboko osjećanje nam objašnjava, zašto se je tako zapustio i postao samac vuk odbiv se od svijeta, nevjerojuće više u slatku ljudsku sreću. Jedni takovi tipovi ljudski postaju na slične zgode često opasni za javni poredak, a drugi kao naš Matić apatični za sve, za sebe i za svijet.

I takovim se prikazivaše Mate našim planinarima, prava gorska zvijer, nehajan za tijelo i dušu, kojom je slatko, plemenito osjećanje silom volje zatajio, zadušio. Lula duhana, žganci suhi kao mila mu poslastica, cigar i kupica vina, to mu je bilo sve na svijetu. Kiša, snijeg, magla, sjajno sunce, krasno proljeće, tužna jesen — sve je to na oko za njegovo osjećanje bilo jedno te isto. I prao se je valjada samo na Božić i Uskrs, a brijao nikada.

Članovi planinarskoga društva u prvo vrijeme malo bi ga vidjali, on bi im se uklanjanao. Štagl Žiga i pokojnici: Crnadak, Torbar, Dvořák, Pilar, Kišpatić i Solar Ferica rijetko bi se s njim sastajali. On je, s početka ponosan za darove, skupljao po gori gljive, kopao korenje i bilje nekoje brao, pa to obično prodavao u Zagrebu pokojnomu trgovcu Luxu, mojemu školskomu drugu, i apotekaru Mitterbachu. Od toga je u glavnom životario, a nije se odmetnuo u haramije. Osim toga vodio bi još godina sedamdesetih rijetke planinare sa Sljemena u Toplice i Stubicu, ali nije bio s početka pouzdan nepoznavajući puta. Tako znadem, da je jednom vodio, danas još žive Žigu Stagla i profesora Hondla, ali ih je zaveo.

Jednom ga ugledamo u — novom odijelu: hlače mu visjele na mršavim nogama široke, zasukane; kaput mu siza do gležanja, rukavi mu Malone pol metra preko ruku, širok kaput, da bi dva takova Klepca lahko zaogrnuo. Pokojni nazime Karas Mirko, čovjek onizak ali krupni trbonja, bio mu je to odijelo poklonio; ali Klepac nije ni pomislio, da si ga iglom malo prešije, već ga je onako na sebi vucao kako ga je dobio. U sav bi grohot prasnuo, kada bi ga tko takova ugledao.

Vuk se naš jednoga zimnog dana — bilo je upravo 6. ožujka — satrven dovuče u gračanski jarak našemu Ivanu Radiću, gdje je zimovao, kako spomenuh. Radić ga odveze u Zagreb u bolnicu milosrdne braće. Iste noći tuj umre i odnesu ga na Mirogoj, gdje ga 8. ožujka god. 1898. pokopaju. U matici pokojnika unesen je kao »gumbar«. To je krivo, ima biti »gubar«. Bilo mu je 75 godina. Umro je od iznemoglosti, marazma.

Sličan poznat pustinjak živio je blizu prigorskoga našeg sela Mikulića u domu, što si ga je nizom godina sam u kamen uklesao. To je bio Slovenac Ivan Hržešnik, koji je lani umro. Ali taj je eremita bio radin, kojemu nije tužna ljubav ubila srce i volju za rad.

Biokovo.

Dr. Ivo Rubić.

Split.

Dok se sjeverna Dalmacija može da pohvali Ravnim Kotarima i visoravnim Bukovicom te mnogim otocima, južna Dalmacija najvećim gorama i krasnim kotskim zalivom, srednja Dalmacija ima najveće otoke i poluotok te visoke planine uz more. A. Penck, glasoviti njemački morfolog, nazvao je po gori Mosor, što je blizu Splita, sve gore srednje Dalmacije Mosore. Oznaka je tih gora, da su visoke, pune pojave krša, dakle jama, pećina, dolaca, vrtača i t. d., a opet imaju uspone dosta položite, slične nižim gorama. To se ulančeno gorje počinje Kozjakom, nastavlja se u Mosoru, prelazi na Biokovo, te se spušta kod Neretve. Ovaj gorski lanac presječen je na mnogim mjestima uskim previjama. Tako su između Kozjaka i Mosora kliška vrata, između srednjeg lanca Mosora i Biokova cetinska prodorna vrata kod Omiša, te iznad Vrulje i najvećih Biokovskih ispona Dubci (200 m.). Biokovo nije dakle samačka planina, već je nastavak gorja, što se pruža uz obalu srednje Dalmacije. Zato je teško odrediti početak i svršetak Biokova. Neki tvrde, da se on proteže od Cetine do Neretve u dužini od 196 km. (N. Alapčević), a krili se na sjeveru preko Turije sve do Hercegovačke granice u širini od 56 km., dok specijalna karta austrijska (mjerilo 1:75.000) Biokovo biježi samo planinu od Dubaca ili Vrulje do Rodića ceste, koja vodi na Župu. I narod nazivlje Biokovo samo one visine, koje su kružile medje Podgora-Tučepi pa cesta Rodićeva, što vodi u Župu, zatim cesta što vodi iz Župe preko Turije (715 m.) na Zagvozd, otale uz podnožje same gore preko kamenite ljuti iz Zadvarja na Dubce. Ovom medjom zaokružen je najveći ispon gorskog lanca uz obalu srednje Dalmacije, koji je iza Orjena ujedno najveća njezina gora. Ona je duga 30 km u zračnoj crti, široka 9.5 km., a visoka 1762 m.

Malo je turista dosad nju obilazilo, ali svi što su na njoj bili, nauživali su se krasnih pogleda, kakova nije naći ni u Alpama, rekao je Maks Kleiber, obogatili su svoj um novim spoznajama i maštu predodžbama. Između ostalih spomenut će samo neke glasovite turiste, što su pohodili Biokovo. Tako god. 1723. bio je opat Fortis, koji je opisao svoju turu u knjizi: »Un viaggio in Dalmazia« (Jedno putovanje po Dalmaciji) vol. 2. str. 112—113; god. 1804. vitez Jaque de Concina, a opisao ga je u knjizi: »Voyage dans la Dalmatie maritime«. II. ed. Venice 1831. str. 67—68; 1838 god. kralj Saske Fridrik August, poznati dantista i njemački književnik. Njegovo je putovanje po Dalmaciji opisano u »Hrvat. Planinaru« 1901. Br. 8. i 9.; Maks Kleiber, prof. Umjetničke Akademije u Münchenu dva puta je dolazio u Dalmaciju, da pohodi Biokovo. On je opisao svoje putovanje u listu »Adria« II. god. 1910. Br. 11. i 12. Od početka XX. vijeka nije godine, a da koja ekskurzija turista ne obadje Biokovo. Lanjske godine koncem juna odredismo i mi članovi Hrv. Planinarskog Društva u Splitu, da obidjemo tu interesantnu goru. Uputismo se autima iz Splita za Zagvozd. Tri puna sata vožnje preko krševitih:

Poljica, kroz Krajišku općinu jurili smo do početka svoje ture. Auto je stenjaо penjući se kroz srednja Poljica, gdje se uz presušeni Vilar vijuga cesta kroz sela Srinjine i Tugare. Išli smo kroz dolinu, koju zagradijuje sa juga Perun gora, a sa sjevera Markovača i Mosor. Monotona je ta vožnja. Željeli smo vidika. I on puče kao što rijetko gdje puca na previji ceste iz Tugara do Gata. Pod nama se u dubini od 300—400 metara vijugala Cetina, koja je prodrla kamenita vrata kod Omiša. Ali kratko traje taj pogled. Auto juri. Sve sivi kamen oko nas. Zelenilo počinje od Gata do Selaca. Ali i to brzo prolazi. Promišljao sam: auto je zgodno sredstvo za svladavanje prostora, ali ne za promatranje prirode. Sve juri kinematografski mimo nas. Slika se ne može da zaustavi, pa ne možemo da je promatramo, reflektiramo nad njom. Tako smo došli do Blata, jedino mjesto, gdje prelazimo rijeku Cetinu. Visoki jablani nanizaše se uz rijeku kao čuvari njezinog korita u nizini. I sve što više ide Cetina prema jugu uvlači se u kanjon, što ga je sebi iskopala u ljuti (kamenitom polju). Preko Katunskog polja, dio Šestanovca raskrižja puteva, jurili smo ravno u Zagvozd, ishodište naše ekskurzije. Dočekaše nas tu lugari, koji su imali s nama da odu. Bilo je 4 sata popodne, kad smo uprtili teške nahrpnike, ostavili cestu i auto te skrenuli na oputinu. Ispred nas se dizalo Biokovo, visoko otale oko 1400 m., jer Zagvozd ima 428 m. Neku neobičnu jakost, svježinu i volju osjećali smo na polasku, pa smo u smijeh nagonili jedan drugog šalom. Oputina je vodila preko jednog sedla, sa kojeg se video Rastovac, najniži komšiluk (217 m.) podno Biokove. Oko nas je sve golo. Nema šume ni grma, kao da je ošišan, a 200—300 metara iznad kuća, grmlja i rašća je mnogo. Lugar nam je protumačio taj pojav. Narod posjeće najprije ono što mu je najbliže, osobito zimi, a slično i blago popase. Oputina je postajala usponitija. Govor je bio rjedji, brži su pojurili naprijed, teži ostadoše natrag, a najzadnji ostade E., koji je malenom vrećicom i lopaticom pobirao floru. U prvom gaju susretosmo mnoga žena i djevojaka naprčenih velikim bremenima trave. Odakle to nosite? zapitasmo. Iz Dolaca, odgovoriše. I zbilja, već nekoliko stotina metara iznad te točke opazismo lijepe vrtače. Širok im ulaz, a dno usko. Ljevkaste su. Obronci im obrasli gajem, a dno se crni zemljom, na kojoj je usadjen krumpir ili prostrta pokošena trava. Te se vrtače nanizaše u raznim visinama. Neke su duboke po 20—30 metara a širina im je razna, ali ta je dubina i širina manja u nižim dijelovima gore nego u višim.

Idući mimo te vrtače i kroz gaj, ništa nismo vidjeli do li neba nad nama i šume oko nas. Prvi izadioše na čistinu, na kojoj je staja Jelovca. Slaba je to zidanica kuća, a oko nje tor. Još je bilo pusto. Zapuštena je, ali nije tako kod svih staja. U njima pastiri noću i zimi zaklone blago i sebe. Oni stoje tu za cijelu godinu, a hranu im donose iz sela. Ima staja, koje su na Biokovu kao malena sela, te se ljeti presele tamo cijeli komšiluci. Sa te čistine pucao je lijep pogled na Zagvozd, ali kako je vrijeme bilo oblačno, a putina dosta slaba predlagali su lugari da se prije Kaoca ne zadržavamo putem. I tako smo proslijedili ravno put do lugareve kuće na Kaocima (1100 m), gdje smo imali noćiti. Na malenoj čistini, gdje je krasan vidik, sagradiše kućicu za zaklonište lugara. Tu smo odložili svoje stvari, umili se, preobukli i malo se okrijepili. Jedni ostadoše s lugarima, da peku kozle i spremaju večeru, a neki odoše na bližnji brežuljak, da promatraju okolinu i zalaz sunca, što se iza raštrgnutih oblaka pojavio. Pred nama je pucao krasan vidik od Imotskog do Vrgorca, od Zavelina do Mosora. Ispod nas se pružalo kamenito polje, po kojem se rasule kuće komšiluka kao da su iz topa bačene. Gdje je središte ovakovih raštrkanih sela? — pitasmo se. Niti množina kuća, niti bogatstvo komšiluka, niti cesta, niti škole ne čine središte sela. Jedino je crkva, koja nedjeljom skuplja seljake, da tu slušaju službu Božju, i da se vide, porazgovore te koji posao opreme s onima iz udaljenih komšiluka. A jedno je življenje tih seljaka! Raštrkani su, jer su doci poštrkani, gdje je nešto malo zemlje, koju mogu da obrade. I da im nije Biokova, koja im daje trave i lišća za marvu,

drva za gorivo, još slabije bi prošli ti jadni seljaci. Pa jer ih baš ni planina ne može da prehrani, moraju da idu po svijetu. Sele u sezonomama. Od žetve do Božića su kući, a onda idu ili kao zidari, ili kao prosti radnici ili kao pokućarci (galanteri) po svijetu. Zato i govori narodna poslovica: »Do Božića Kraljeviću Marko, po Božiću jao mila majko«, ili ona druga: »Težak uvijek trudan — uvijek dužan«. Jedno se selo, što je pred nama kao na dlanu, zove Katuni, selo pastira. Sva bi se ona morala tako da nazovu, kad su svi pastiri. Sasma je drukčije kad se pogleda prema sjevero-istoku. Široki, zeleni »kampi« imotskog polja, izmedju kojih se vijuga rječica Vrlika u kontrastu prema onom sivom kamenu, što se žari u zalazu sunca pokazuju, da je sasma drugo materijalno stanje tamošnjeg seljaka. Nije nam dostajalo vremena, da promatramo duže zalaz sunca iza sivog Mosora. Ljut je zadvarsku i katunska već obuzeo sumrak. Kuće su se poznavale samo one, u kojima se vidjeo žižak, a srebrna Cetina se vijugala kao zmija. Morali smo silaziti s brežuljka, da vidimo nogostup, jer u tim škrapama bi mogla lako nogu da pukne kad ne bi pazili. A bilo je i hladno. Trebalo se zagrnuti. Medjutim su bili lugari odrli kozle, naložili u prisoju vatru, spremili ražanj i počeli vrtiti. Mi se skupili svi oko vatre. Bilo nas je dosta. Nijesmo se bojali, da će nam ponestati hrane, već mjesta za spavanje, ali jedni će u pojatu (kućicu staju) a jedni do vatre cijelu noć, pa ćemo se proći. Mi smo gradjani pitali o raznim stvarima lugare, a oni su nam odgovarali. Pričali su nam o vukovima u Biokovi, o vilama, što tu stanuju, o bukvama silnim, što se po lugovima nalaze, o nekom gospodinu, koji je u Kaocima stao više nedjelja, jer mu je trebalo gorskog zraka. A kad se kozle ispekle i prošek izvadio, kad se proveseliše momci, bilo je šale i pjesme da se orilo na široko. Sigurno su čuli i oni u Zagvozdu planinarsko veselje. Već je bilo 10 sati, kad se prvi uvalio u slamu, da spava. Malo iza toga dodjoše i ostali. Bili bi oni i duže ostali, da nije valjalo rano zorom uraniti.

Jedva je počelo svitati, kad su poskočili momci spontano s ležaja. Prvo im je bilo, da nalože vatru i ogriju se. Opremismo se brzo, rastadosmo se s nekim praktiocima, koji su imali da se vrate, pa podjosmo naprijed. Put je bio zatrut sušnjem, što je popadalo još prošle jeseni, pa se valjalo penjati i pusti, ali kako smo svježi i okrijepljeni bili, grabili smo putem sad uz vrtače, sad uz obronke gore, a uvijek kroz šumu. Zato je bilo hladno, hlače i cipele mokre kao voda, što nam je namočila rosa, a gornji dio tijela vruć i mokar od znoja. M. je istrčao ispred svih i zviždje na sve strane. Prolazili smo ispod Mijakove kose. Na njenom brežuljku trava do glave, a svukud naokolo svi doci pokošeni. Kako to, da nijesu pokosili ovu gornju stranu? — upitasmo lugara.

Ne bih vam, gospodaru, za živu glavu na vrh te kose išao.
Zašto?

Iza svakog kamena je na ovoj kosi šarulja zmija. Zovemo M. a on skoči od kamena do kamena, mami zmije, da koju uhvati, zviždje, prevrće kamenje, ali zmiji ni traga. Bilo je prerano, pa se zmije zavukle duboko u jame i nijesu htjele van. Tek kad sunce dobro grijе one izidju. Lugar se čudio gospodskoj smjelosti. Došli smo bili podno Proždorca na jednu čistinu, gdje je zelenu rosnu travu obasjalo sunce, a oko nje visoke jele. Ali tu je bilo neobično hladno. Pitali smo za razlog. Rekoše, da je blizu ledenica. Nitko nije htio unutri, jer je malena, neznačajna. Ledenice su jame, u kojima stoji led i svake zime se gomila. Sunce ga ljeti ne može da rastopi, jer je jama duboka i sasjenjena, a leda mnogo. To su naše tvornice leda, reče smijući se jedan lugar. Kako to? — upitasmo.

Ima siromašnih ljudi, koji ljeti, kad je dernek (seosko slavlje), dodju u lednice, pa ga sjekirom sijeću. Onda ga stave u vreće pune slame pa ih nose do puta, otale pak na život do mjesta slavlja. Dakle to je čitava industrija!

Dok smo tako razgovarali začusmo korake. Netko je dolazio. U svečano odjevenom odijelu pozdraviše nas dva seljaka i jedna žena.

Kud ćete? — zapita lugar.

U Makarsku — odgovoriše. Doznadosmo, da ljudi iz Zagvozda dodju u 3—4 sata brzim kasom do Makarske. Više je takovih oputina, kojim seljaci prolaze preko Biokova da dodju do primorja. Tako Rašćane-Prisika; Župa-Kotićna; Makar-Turija (Župa); Zagvozd-Veliko Brdo (preko Velikog Točila); Grabovac-Bast. Tim stranputicama može se ići samo ljeti, u proljeću i ranoj jeseni, kad nije snijega ni vukova. Iza kratkog odmora ostavismo puteljak Proždorac i usponom dodjosmo na prvu kosu (1450 m.). Po prvi put ugledasmo ispred sebe široki plateau, na kojem se vrtače namještije do bregova. Narod zove takove forme »bogodoli«. Najveća jedna takova uvala ispred nas zove se »Kotlovi«. Računali smo, da će imati 3—4 km. promjera, dubina joj iznosi do 300 m. Dno joj nije ravno već sad duboko, a sad uzdignuto. Nijesmo ga mogli dobro vidjeti, jer su ga obrasle jеле i bukve. Kažu lugari, da ima stabala visokih i do 50 m. Tu je obitavalište divljači, osobito vukova, lisica i kuna. Morali smo da idemo otale po samom bilu, da što prije dodjemo vrhu. Gdje je valjalo i četveronoške pusti. Kad na jednom začujemo, gdje netko tuli iz roga. Pričinilo se zvuk trublje, što po gradu označuje vatru.

Šta je to? — upitasmo svi spontano.

To čobani i čobanice tjeraju vuka, da ne navali na blago. Danju se brane zvonom i trubljom, a noću vatrom. Perjali smo se još neko vrijeme i nadvinisemo se nad jednu provaliju, što je okrenuta prema sjeveru. Zovu je »razvale«. Samo golo kamenje, u koje udaraju gromovi i valjaju ga u nizinu, u jame. To su razvale. Na dnu daleko vidismo jednu čobanicu sa svojim stadom. Tu su bili njene stanovi, rekoše nam lugari.

Koja je razlika između staja i stanova? — zapitasmo.

U stajama blago stoji za cijele godine. Tu su bolje kuće, a do njih su doci. Staje su na nižem, a stanovi na višem. Ali ljeti ima paše i na većim visinama Biokove, pa da blago i to popase napuštaju staje i odu pastiri u stanove. Slabe su to kuće, većinom prislonjene uz koju liticu, da ne grade četvrti zid, a oko njih tor. Kruh odnesu za više dana od kuće, a mlijeka i sira imaju dosta. Dobar je Biokovski sir! Usklikne jedan. Na Biokovi je dakle nomadizam pastira kao i po drugim visokim gorama. Interesirala me je statistika tih staja i stanova, pa sam utvrđio, da one ovako stoje:

Staje (su u visini od 800—1500).

Kotar	Broj naselja, koji imaju staje	Broj staja	Staje sa kućom		
			jednom	dvije	tri i više
Imotski . . .	40	164	91	43	30
Makarski . . .	11	193	—	95	98
Skupa . .	51	257	91	138	128

Stanovi (su u visini od 1300—1600 m.).

Kotar	Broj naselja koji imaju stanove	Broj stanova	Broj torova	Šipilje
Imotski . . .	17	77	17	3

Dakle Imotski kotar ima i stanove, a makarski samo staje. Razlog ovom pojavu imamo tražiti u formi Biokove. Sjeverna strana je nagnuta u kutu recimo 50—60, južna pak ima plateau širok 1—2 km., a onda primorje. Južna strana ne treba zato stanova, jer na tom plateau su samo staje, u primorju pak blago ne stanuje, nego jedino zimi. Stanovi imaju i špilje, gdje se blago zakloni mjesto u toru.

Na razvalama se okrijepismo, jer smo držali, da će na vrhu duvati, kako je to obično po vrhovima, i onda se uputismo. Flore nije više bilo, tek gdjegdje koji grmičak . . . , inače golo. Ugledasmo željeni vrh Sv. Jure. Na njemu su se opažale neke figure, koje su se gibale. Neki, kratkovidni, su govorili, da će biti ljudi, a drugi su govorili da su živine, koje pasu. I što smo se više približaval, uvidjali smo, da ovi posljednji imaju pravo. 11 sati je bilo kad stigosmo na vrh i ugledasmo mazge kako mirno pasu. Zaboravili smo na trud i napor, kad dostig smo željeni vrh 1762 m. Neki je ponos svakoga prožimao, što smo i mi medju rijetkim, koji su došli do Sv. Jure. Neobične misli i čustva obuzmu čovjeka na vrhu. Ispod nas je široko obzorje. Bez dalekozora promatrali smo u tihoj i bistroj atmosferi otočja: od Lastova i Mljeta do Visa, Drvenika i Planke. Vidjeli smo Split i Kaštela, Sinj, Cetinu i Prolog, imotsko, duvanjsko polje, Neretvu i Bačinu. To su medje bile našeg obzorja. I dalje se vidi, kad je ono iza bure bistrije obzorje, ali ljeto je, kad vodene mase isparuju iz mora i rijeka, pa nam skraćuju širinu obzorja. Sve je ispred nas ko na dlanu, a mi smo kao suri orao, što se pod nebom diže. Novi je to svijet, rijetke predodžbe, rijetko veselje, što ga čovjek proživljuje. I mi smo gledali samo krajeve, pitali sad ovo, sad ono. Bilo nam je vruće. Svukosmo se. U visini zrake jače žegu nego u nizini. Išli smo po rubu ravnice vrha, koja će imati oko 300 m². I kad se nagledasmo okoline, ispismo čaj, htjeli smo da udjemo u crkvicu, što je na sredini ravnice. Malena je i niska, polovica je u zemlji ukopana da je gromovi svu ne unište. Nije se moglo. Tu kapelicu sagradiše god. 1646., kad su primorci sklopili ugovor sa mletačkom vladom. Narod je osobito rado pohadiao za zavjet svake godine 30. augusta. Sakupi se svijeta i do hiljadu duša, što dodje iz Bosne i cijelog primorja, a 1908. došo je tamo i biskup iz Makarske, da čita sv. Misu. Na vrhu ostadosmo samo 1 sat, jer nas je put još daleko vodio pa smo se morali da se ocijepimo od tih ljestvica. Tu se rastavismo. Jedni krenuše natrag preko sjeverne strane Biokove, da odu u Imotski, a mi krenusmo preko južne strane u Makarsku.

Do pravog početka puta daleko je bilo, pa odredisimo, da ćemo preko bogodola na Lokve. Valjalo se sada penjati a sad spuštati po tim bogodolima, te je put bio daleko zamorniji nego li sa sjeverne strane. K tome vrućina, bez imalo vjetra gonila nas je, da još prije izidjemo iz toga pakla. Za puna dva sata hoda dodjosmo na Lokve. Tu je krasna lugareva kućica, ali zatvorena, jer lugar, što nas je pratio pripadao je imotskom kotaru, a ne makarskom, zato nije imao ključa. Tu nadjosmo vodu, u maloj vrtači trave i odmorisemo se pošteno. Odredimo da prosljedimo put do Ranovih staja, i da tu prenoćimo. Još smo kasali jedan sat pod tim bogodolima, koji izgledaju kao gorje na mjesecu. Obrasli su nešto malo grmljem po vrhovima, a u docima trava velika do pasa. Stada ni pastira nijesmo čuli nigdje. Tomu smo se čudili, al i kako je 1926. bilo hladno u junu, još mnogi nijesu bili blago potjerali s mora u staje. Kad dodjosmo do Ranovih staja, kuće se namjestiše oko doca, a puste i otvorene. Zimi su propale, pa ih nitko nije načinjao. Lugar predloži, da je put sada sve lakši nizbrdo i da produžimo do Velikoga Brda. Pristadosmo.. Približivali smo se rubu visoravnji. Prvi ugleda more E. sa visine od 1360 m. Ugledasmo Makarsku. Učinila se kao potkova, a kuće, cestu, jablane vidjeli smo jasno. Mene je neka bojazan obuzela pomisljavajući, kako je blizu Makarska, a kako smo visoko nad njom. Put mora da bude silno strm. Pogledao sam vrhove Štropac (1350 m.), Šibenik (1463 m.) i Vošac (1421 m.) i zaželio sam promatrati našu Paratalassiu s tih vrhova. Ali to

drugi put. Niz Veliko Točilo smo imali da sidjemo. Voda je erodirala tu formu, koja sliči cijevi što je s južne strane otvorena. Put se vijuga sa zapadne strane te cijevi. Sve same serpentine ali lagane, ni najmanje pogibeljne. Uz nje može slobodno konj da ide teretom. To su napravili seljani radi staja na visoravni. A sve većma što se ide prema dnu Točila, sve više pjeska. Mjestimice pjesak je zatro put, a mjestimice ide on po pjesku. Za svake kiše sve više pjeska dodje sa visine i uvijek kvari taj put. Krasno je bilo gledati visoke litice, što su se nad nama nadvijale po 600—700 m. visoke, a pogled opet na nazubljenu sjevernu obalu Brača ili kanal Neretve iz tog Točila bio je nešto posebnog. Došli smo napokon do Velikog Brda (293 m.). Naselja su u primorju više pod tom polom nego uz samu obalu. Skupna su i pitomija nego u zagori. To je negdašnja Pagania, sijelo gusara, koji su htjeli kod mora stati da na njemu plijene, a opet nešto udaljeno od njega da u slučaju neprijatelj s mora navali na njih mogu oni pobjeći u goru. A kad su nastupila mirnija vremena, počeše se stanovnici spuštati uz samu obalu. Tako nastadoše od Gornjih Brela. Donja Brela, od Basta, Baška Voda, od Makra, Makarska a mnoge obitelji Velikog Brda, Kotišine, Tučepa i Podgore sele još i danas k moru. Mediteranska flora (smokva, maslina, bajama, loza) buji po terasama, koje slaze k moru. Cesta se vijuga sad po pjesku, a sad kroz mladu šumu borova.

Svjetlost električna ižaravala snažno iz Makarske i mi smo žaželjeli kulturni ambijent, pa odlučisimo prosljediti put. Nije nego 1 sat pješke.

Mrak je bio već gusti pa na okolicu, kad su gradjani Makarske u svjetlu, smijehu, šetnji i glazbi provadjali predvečerje sv. Petra i Pavla, a mi smo putnici s vrha izmoreni i prašni došli da se smirimo. Sutra smo parobrodom krenuli iz Makarske u Split.

Nekoliko smo dana trebali da prodjemo kroz stotine predodžaba, da spoznamo mnogo istina, da se naužijemo gorskog zraka i širokih vidika. Sve ovo možemo da nadjemo i na drugim gorama, ali vidik, što se sa Biokova pruža, teško je naći. Biokovo kupa svoje temelje u dubinama mora, a sjevernom svojom stranom drži se kopna: stoji dakle, gdje se ljubi lito- i hidrosfera, gdje u južnom pripeku sunca buji mediteranska, u vrhovima alpinska, a na sjevernoj njenoj strani pontska flora. Biokova stoji kao divan visok zrenik posred Dalmacije, da planinar s nje promatra, uživa i spozna ljepotu mile svoje Domovine.

Zimi na Sjever. Velebitu i Senjskom Bilu.

Dr. I. Krajač.

Beograd.

Prije zimskog uspona u Sjever. Velebitu upotrebio sam dan 28. XII. 1926. za training. Toga dana uspeo sam se sa društvom na skijima iz Vranovske Drage na Japetić obišavši okolne glavice na skijima. Počivali smo na snijegu uz vatu, koju smo na njem u šumi naložili, a na večer smo se vratili u Jastrebarsko.

Dne 1. I. 1927. u 4 i pol sata u jutro krenuli smo kolima iz Senja prema Sv. Jurju kod Senja. Samnom su bili gg. Konrad Nabrnig i Franjo Krajač od senjske podružnice, g. B. S. iz Jastrebarskog te poduzetnik gradnje kolibe na Zavižanu Marko Vukelić iz Volarice. U Sv. Jurju se nismo zaustavili nego smo nastavili neugodnu vožnju potpuno izdrtom cestom prema Oltarima. Tako smo došli do pod same Oltare. Dalje se nije moglo, jer su ležali sniježni zapusi preko ceste, pa smo zadnji komadić puta do Oltara išli pješice. Kola su se odmah vratila u Senj.

Na Oltarima smo jeli kod Ane Samardžija, te smo po prilici oko malo prije 10 i pol sati započeli sa usponom prema Zavižanu. Čim smo zašli sa ceste pri-

kopčali smo skije, a za rezervu smo imali i dva para krplja. Hod je odmah iz početka bio neugodan, jer snijeg nije bio ravan nego na valove kako ga je vjetar nanosio. Vrijeme se nije najbolje pokazivalo. Mi smo međutim uspijnući se polagano sve više i više kroz šumu. Na Skorupovoj plani morali smo otkopčati skije te ih nositi, jer je vjetar u gočoj strani bio odnesao snijeg, te smo morali po zaledjenom tlu pješice ići sa ledjima dok smo prešli uvalu. Na drugoj južnoj strani pod Markovim Kukom bilo je mnogo snijega i tu smo se koso uspinjali prema prevali, koja vodi k Siči. Put se nije poznavao jer ga je snijeg izravnao potpuno sa brdom. Došavši na prevalu uz Markov Kuk okrenuli smo šumom u pravcu prema Došenovcu. Snijeg je postajao sve dublji, a hod je bio naporan. Konačno smo izišli na Došenovac. Livada je bila djelomice bez snijega. Obišavši Došenovac (domaći ga zovu i Dešinovac) uspinjali smo se strmom stranom po Zavižanskoj Kosi. Kad smo stupili iz šume van na čistinu pod sedlom Zavižanske Kose digla se je jaka magla s morske strane tako te nismo na par koraka ništa pred sobom vidjeli. Jedan član društva je bio znatno zaostao, tako te je bila pogibelj da se u magli izgubi. Radi toga je jedan od nas, koji smo se držali zajedno okrenuo natrag pred onoga koji je zaostao, te mu je davao signale iz revolvera sve dok se zaostali nije javio. Gdje je prestala šuma na Zavižanskoj Kosi ondje je prestajao i snijeg uporabiv za skije. Radi toga smo svi odložili skije na gočoj Zavižanskoj Kosi, pa smo išli pješke, a put uz nju nosio je samo led. Čim smo se uspeli na Zavižansku Kosu pod Vučjak a to je bilo nešto prije dva sata poslije podne počeli smo ispitivati najpovoljnije mjesto za planinarsku kolibu. Radilo se prema suglasnom mišljenju svih prisutnih u glavnom o tri položaja. Jedan na hrptu izdanka, koji se odvaja od glavog masiva prema moru, tj. prvo mjesto na koje se je mislilo a koje sam pred par godina označio bio sa malom kamenom piramidom na hrptu. Ta piramida stoji i danas. Drugo je mjesto pitoma ravna uvalica u južnom pravcu pod tim hrptom gdje je poduzetnik pripravio vapno. Treće je mjesto po suglasnom mišljenju svih prisutnih bilo ono neposredno povrh sedla Zavižanske Kose pod samom glavicom njenog najvišeg vrha, Vučjaka (1645 m.). Da uzmognemo i to mjesto prosuditi uspeli smo se na sedlo Zavižanske Kose, dakle kojih 60 m više nego li su prva dva mjeseta. Dobro sam poznavao pogled ljeti sa sedla prema vrhovima Sjevernog Velebita. Kada smo stigli na sedlo svi su prisutni ostali iznenadjeni veličajnošću tog pogleda na kamene glavice Sjevernog Velebita zimi u snijegu i svi su spontano izjavili da ne žale truda što su ga pretrpili uspinjući se ovamo. Od sedla smo nastavili popinjati se vrhom u pravcu Vučjaka, koji se diže istočno nad sedlom. Tu smo stali i razmotrili situaciju u pogledu kolibe. Suglasno smo konstatovali da je odavle daleko najbolji i najoprširniji pogled, jer se — stojeći ledjima prema stijeni — na desnu ruku vidi more sa svim otocima, a na lijevu ruku Sjeverni Velebit napose susjedni Zavižanski vrhovi medju njima Pivčevac i Gornji Zavižan, zatim Lubenska Vrata sa dijelom Hajdučkih Kukova i gotovo cijeli defile Rožanskih Kukova tj. onih zapadno od Lubenskih Vrata te Gromovača. Po gotovo su gole stijene Kukova prekrite snijegom i ledom pravile utisak veličajnog alpinskog gorja. Magla se je međutim bila potpuno razišla i mi smo mirno mogli uživati cijeli pogled izuzevši prema moru gdje je zrak bio slabije proziran. Zrak je bio vrlo hladan i nismo se mogli dulje zadržavati, pa smo s toga odlučili da primljene utiske sredimo na večer kada se vratimo na Oltare. Na to smo se popeli po stijenu na vrh Vučjaka (1645 m.) odakle nam se otvorio pogled i prema istoku na cijelu transverzalnu prvu velebitsku kosu sa vrhovima Snižnjakom i Plešivicom. Kako je na vrhu puhalo to smo se spustili pod vrh na kopnenu stranu. Tamo smo malo založili i popili vrući čaj iz termosa.

Kako je vrijeme bilo odmaklo — oko 4 sata po podne — morali smo se naglo žuriti sa povratkom jer se je približavao mrak. Skije smo prikopčili iza Došenovca, pa smo se vraćali istim putem kako smo se u jutro uspinjali. Iza

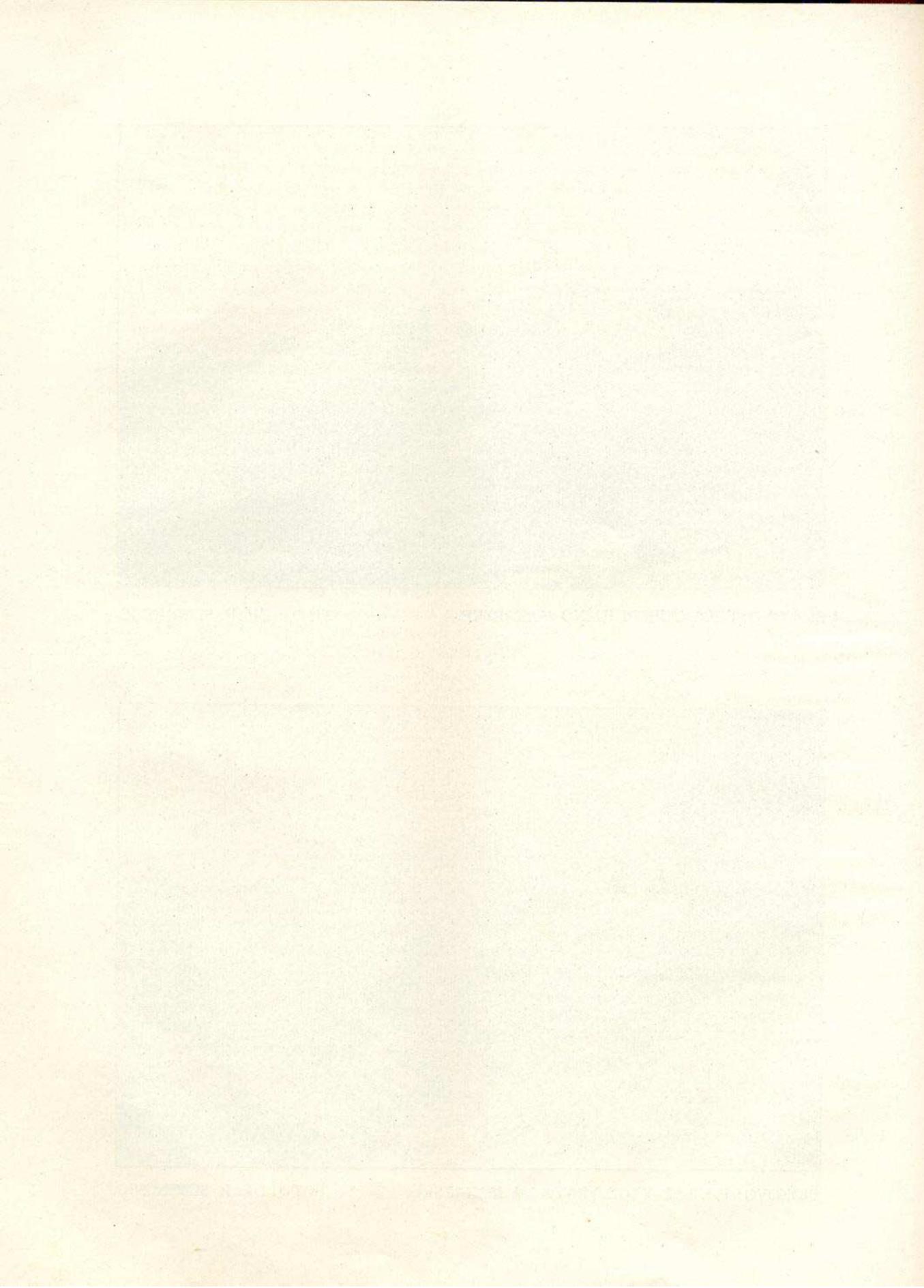
BIOKOVO: SELO TUREPI JUŽNO MAKARSKE.

FOTO: DR. R. SIMONOVIĆ.

BIOKOVO: POGLED KROZ VRATA NA MAKARSKU.

FOTO: DR. R. SIMONOVIĆ.

Skorupove Plani uhvatio nas je potpuni mrak. Snijeg je postao neugodan jer se je međutim zaledio, pa je bilo teško napredovati. Skiji su se sklizali kao po staklu u pravcu vodenog toka, pa je bilo vrlo teško s njima manevrirati tim više što je pravac puta bio potpuno izravnjan sa brijegom tj. strm kao da put nije usjećen u brijeg. Oni koji su pokušali pježice ići zaostajali su na očigled, jer ih ledena kora nije mogla držati nego su propadali duboko u snijeg i svaki čas padali naprijed, tako dasu za kratko istrošili svoje sile pa smo ih morali čekati. Zapalili smo laterne i uz mrtvi njihov sjaj smo se sa velikim trudom umorni polagano provlačili napred. Izgledalo je da silazak nema kraja. Hodati je trebalo vrlo oprezno, jer je led svršavao u zaledjenim kaskadama pred kojima je stajalo tvrdo zaledjeno tlo, pa se je za slučaj pada mogao čovjek u mraku i teško ozlijediti. Konačno smo se na velikim naporom i svi potpuno izmoreni doveli do livada i preko njih na cestu, pa do kuće iz koje smo u jutro pošli.

Kao rezultat uspona bilo je jednoglasno mnjenje: da je pogled odozgo po gotovo zimi vanredan i da se je isplatio načiniti ovu partiju ali da je zimska partija gore i dole u jednom danu sa kasnim polaskom i silaskom u mraku vrlo naporan. Prema mnjenju domaćih ljudi bio bi to uopće prvi zimski uspon na Vučjak, jer domaći ljudi ne idu zimi gore, tako te i nama nisu htjeli vjerovati da je uopće bilo moguće uspeti se gore.

Dakako da kolibu valja zidati sigurno proti provali kao solidnu gradjevinu debelih zidova izolirano od zemlje, sa jakim krovom i krovištem, te željeznim rešetkama, kroz koje se ne može ni dijete provući, pa i sam okvir od prozora mora biti željezni, sve to po prilici onako kako se nalazi na kolibi na Rujicama u Senjskom Bilu.

Nakon što smo večerali polijegali smo umorni, netko na krevet, netko na pod, a netko na klupu u kuhinji.

U jutro smo se razdijelili. G. F. Krajač je okrenuo lovom prema Senjskoj Dragi i na večer je stigao u Senj. Ja sam sa g. K. Nabršnjigom malo pred 10 sati u jutro okrenuo prema selu Turine što leži nad Oltarima u pitomoj uvali plodne zemlje. Prošavši selo prikopčili smo skije te smo okrenuli u sjevernom pravcu u šumu hoteći šumom hrptom Senjskog Bila doći na kolibu na Rujicama pod Jadičevom Planom. Putevi se nisu poznavali ali kako lišća nema to nam je orientacija bila olakšana položajem Jadičeve Planom, koju smo identificirali idući šumom u sjevernom pravcu. Prošli smo više šumskih čistina, pa jednu »snižnicu« odakle ljudi ljeti snijeg iznašaju i tope ga mjesto vode, zatim smo se zapleli medju poničke gdje smo i založili, a na to smo uhvatili put, koji vodi na sedlo Repište između Jadičeve Planom i vrha Medvedjaka i s tog sedla smo se ugodnom i lijepom vožnjom spustili putem i šumom na livadu na Rujicama pred planinarsku kolibom 1120 m., kamo smo stigli oko 2 i pol sata po podne. Tamo nas je već čekao g. B. S. koji je išao putem sa Oltara s morske strane pješke do kolibe. G. Konrad Nabršnjig je nakon kratkog odmora okrenuo Bilom prema Vratniku, te je jošte iste večeri stigao u Senj zajedno sa g. F. Krajačem, s kojim se sastao u Sv. Križu.

Mi, t. j. ja i g. B. S. noćili smo u kolibi očekujući popravak vremena. Međutim dne 3. I. 1927. osvanulo je mutno jutro. Magla je bila tolika da su se na desetak metara jedva razabirali predmeti. Čekali smo hoće li sunce probiti maglu ali uzalud. Na to sam odlučio popeti se na Jadičevu Plan, kamo smo pošli nešto prije 11 sati u jutro. Kako je bila magla a putevi pod snijegom tako da se nisu razabirali, nije mi preostalo drugo nego da se držim hrpta planine i da po hrptu i uz njega polagano napredujem dok uhvatim vrh (1417 m.). Tako je i bilo. Uspon i silazak smo dakako obavili skijama. Na vrhu je bilo neugodno, jer je duvao jaki i hladni zapadnjak a magla se je jošte jače zgušnula, tako te se nije vidilo niti na par koraka. Kada je počelo iz magle štrcati pobojao sam se da bi nam vjetar i snijeg mogao zasuti trag pa bi se onako u magli mogli naći na čudu sa povratkom — okrenuo sam natrag istim tragom te iza nešto oko jedan sat silaska na

skijama stigao natrag do kolibe. Silazili smo lagano i točno po istom tragu u snijegu, da isključimo svako iznenadjenje. Na cijelom putu nailazili smo na tragove od vuka a dosada nigdje od srne. Poslije podne smo se sklizali u neposrednoj blizini kolibe, pripravili drva za noć, kuhalo večeru i pripravili mlijeka za sutra što smo ga dobavili od kuća u blizini. Prenoćivši drugu noć čekali smo i opet sunce ali uzalud. Na to smo kasno, malo pred 11 sati krenuli opet na skijima dalje hrptom bila prema Vratniku sa ciljem da se spustimo na Vratnik misleći da ćemo se sklizati sve do Vratnika. Tako smo prošli mimo Vučjih Stina, pa preko Kraljevog Tavana, šumom i izbili na čistinu povrh Biliznica, gdje smo nastavili put čistim hrptom. Tu smo već morali skije skinuti, jer smo mjestimice morali ići po travi, pa par koraka po dubokom snijegu, pa opet po travi. Noseći skije na ledjima i smočivši se temeljito postajao je put radi toga naporniji. Sa otvorenog Bila nad Bliznicama kojim smo hodali otvorio nam se lijepi pogled s jedne strane prema moru a s druge strane prema Lici sve do ličke Plešivice. Vidjeli smo kako se velike gromade oblaka valjaju s morske strane preko Velebita prema Lici te se zaustavljaju na visokim ličkim planinama, na ličkoj Plešivici i njenom južnom planinskom nastavku. I ovdje je duvao hladan a žestoki vjetar s mora, koji je prodirao do u kosti. Iza toga smo nastavili prema hrptu Guba, gdje smo definitivno morali napustiti skije, jer s kopnene strane nije uopće bilo snijega osim samo pojedinih malih komada. Sašli smo na Vratnik a odatle u Sv. Križ, gdje smo se odmorili i založili i na večer autom vratili u Senj.

Proljeće na Mozirskim Alpama.

M. Savinjski.

Zagreb.

Na mojim mnogim i čestim putovanjima, što sam ih u posljednjim godinama poduzimao između Zagreba i Zidanog Mosta, još nikada nisam opazio tolike živahnosti, veselja i »svečanog« raspoloženja na stanicama diljem čitave željezničke pruge počam od Dobove pa do Paške Vasi, koja potonja leži na pruzi vicinalne željeznice Celje—Dravograd—Meža, kao ovog puta, kad se naše maleno društвance od tri lica, u subotu prije Blagovijesti, popoldašnjim vlakom uputili iz Zagreba preko Zidanog Mosta i Celja do Paške Vasi, da odanle pješke nastavi svoj put do Mozirja, najzgodnijeg ishodišta za najistočnije ogranke Kamničkih Alpa, koji su nam poznati pod imenom Mozirskih Alpa.

Interesirajući se daljim tokom vožnje za uzrok tog raspoloženja, koje je bivalo od stanice do stanice sve »svečanije«, dok nije konačno svoju kulminaciju postiglo u Celju, saznao sam, da se tog dana, to jest dne 19. ožujka, slavi dan sv. Josipa, koji je u ovim krajevima osobito poštivan, jer je — kako sam se o tom kasnije i sam uvjerio — u svim slovenskim kalendariima ime ovoga sveca otisnuto debelim, odnosno crvenim slovima, pa ga valjda već i za to treba »dostojno« proslaviti.

Iz Celja, gdje je bio — kako malo prije rekoh — vrhunac »slavlja«, krenuli smo nakon mnogo buke i vike samo sa zakašnjenjem od 20 časaka, pak smo tako već u pola deset na večer bili u Paškoj Vasi, odakle smo pješke odmah nastavili put prema Mozirju. Večer je bila krasna i vidna kao po danu, jer je dan prije bio pun mjesec, koji nam je sada cijelu okolinu upravo raskošno rasvetliyao. Napustivši već nakon nekoliko časaka hoda na desno seoce Gorenje, krenuli smo preko livada i nekog brežuljka laganim korakom dalje put Mozirja, kamo smo preko sela Ljublje već u pola jedanaest sati prispijeli, te se ravno uputili u gostionu »Pri pošti«, gdje smo naručili večeru i zamolili ključeve od planinarske kuće, koja se nalazi pod Lokom na Goltama nad Mozirjem u visini od 1344 metara.

Ova je kuća sagradjena hvalevrijednom požrtvovnosti Mozirčana još godine 1896., a kasnije je u godini 1922. i povećana, pa sada imade u prizemlju blagovaonu sa malenom peći i cijelim kuhinjskim priborom te jednu spavaonu sa 5 postelja, dok se pod krovom nalaze još dvije sobice sa 6 postelja. Otvorena je i opskrbljena samo ljeti, dok zimi valja podignuti ključeve kod mjesnog pekara gospodina Martina Šustera ili pako u gostionu »Pri pošti«. U kući vlada uzoran red, što najbolje svjedoči, da ovu kuću i planine pohadaju samo disciplinovani planinari, koji znaju, kako se treba u planinama i planinarskim kućama vladati.

Akoprem smo već i putem prema Mozirju vidjeli, da su vrhunci pokriveni snijegom, ipak nas iznenadi odgovor gostioničarke, kad nam saopći, da su ključeve sa sobom odnijeli skijaši iz Celja, koji su već jučer na večer krenuli gore. Ovaj nas je odgovor iznenadio najprije radi toga, što smo iz njega razabrali, da u planinama imade još vrlo mnogo snijega, a mi nismo sobom ponijeli krplje, a zatim, što nam je bilo glavno, i radi toga, što smo doznali, da se na kući nalazi već trinaest skijaša, koji su sve krevete i slaninjače zaposjeli. Ali unatoč svemu tomu, mi ipak ostadosmo kod svoje prvostrukne nakane, te smo nakon male večere napustili oko 12 sati noću gostionu i krenuli po sjajnoj mjesecini, praćeni ugodnim šumom nedaleke Savinje, put planinarske kuće na Goltama.

Iz Mozirja do planinarske kuće vode dva puta: Prvi ide kroz Radegundu, a drugi kroz Šmihel. Mi smo ovaj put za ovu našu noćnu turu odabrali put, što vodi kroz Šmihel, jer je otvoren i ne uzdiže se tako naglo kao onaj, koji vodi kroz Radegundo, a kraj toga je i zatvoren.

Napustivši gostionu krenuli smo u početku ulicom, odnosno cestom, koja vodi prema Ljubnu u Savinjskoj dolini, ali već nakon stotinu koračaja zakrenu smo na desno u prvu ulicu, a zatim opet nakon nekoliko koračaja na lijevo, gdje smo nastavili naš put uz neki maleni potočić sve do prvog raskršća. Kod ovog raskršća, do kojeg smo došli već nakon hoda od pet časaka, zaokrenu smo na desno gore, te nastavimo naš put — ostavivši na lijevu ruku neku malenu kapelicu — prema malenom seoci Brdo, odakle nam se ponovno pružio prekrasan vidik na mjesecinom rasvjetljene i snijegom pokrivene Mozirske Alpe. Pod dojmom ove lijepе slike nastavimo zatim naš put s velikim oduševljenjem prema Šmihelu, kamo smo u četvrt na dva sata u noći prisjeli.

Šmihel je maleno gorsko seoce sa župom i osnovnom školom, a leži na visini od 782 metara. Sa svojim lijepim položajem dominira nad ovim cijelim krajem, pa se tako može takmiti i sa najljepšim gorskim mjestima naše domovine. Izgled, što nam se odavle pruža prema Savinjskoj dolini u pozadini sa Meninom, Mrzlicom, Kumom, Oljkom, Pohorjem te ostalim manjim i višim vrhuncima upravo zapanjuje, dok je onaj prema Sv. Križu i Urškoj gori te nedalekom malenom gorskom seoci Bele Vode tako impozantan i veličanstven, da ti mora ostati u vječnoj uspomeni. Uvijek će se rado i sa oduševljenjem sjećati one zgode, kad sam u godini 1924., na prolasku za Mozirske Alpe, prenočio u crkvenoj krčmi, koja se nalazi nasuprot crkve i župnog dvora. Bilo je to na dan 1. prosinca, kada sam ustao rano u zoru i izašao da razgledam, kakovo će biti vrijeme. Lutajući pred kućom i uživajući u svježem gorskem zraku, upravo sam se divio onom sveopće poznatom velebnom momentu borbe svjetla i tmine, kad najednom začuh sa svih strana iz dalekih dolina inukli šum jutarnjih zvonova, koji svojim skladnim zvoncima već u osvit dana — odavajući počast Gospu — pozivaše marljive gorštakе na dnevni rad. I doista, u tren oka kao da je oživiela čitava okolica, razli se cijelim ovim krajem onaj tajanstveni šum ranog jutarnjeg rada. A ja tek onda shvatih i očutih prvi put u životu pravi i potpuni smisao te svu ljepotu one prekrasne slovenske pjesmice, koju je njezin pjesnik i skladatelj Blaž Potočnik mogao stvoriti samo pod dojmom sličnih utisaka, koji i mene ovog časa obuzeše, kad sam, gledajući sve te krasote, oduševljen tajanstvenosti velike prirode, u

osvit dana na glas zvonova iz dalekih dolina i nehotice počeo pjevati i recitirati njegove riječi:

Ko dan se raznava,
Danica priplava,
Se sliši zvonjenje
Čez hribe, čez plan:
Zvonovi zvonite,
Na delo budite,
Ker naše življenje
Je kratek le dan.

Prošlo je od onda već preko dvije godine, ali me i ovog puta, još uvijek pod dojmom onoga časa, obuze neka neizmjerna radost, kad sam se našao iza pola noći uz malenu, žuto-zelenim sjajem mjesecine rasvjetlenu crkvicu i župni dvorac, koji na mene i ovog puta učiniše duboki i nezaboravni utisak.

Iskreno priznajem, da sam s boli u srcu ostavio ovo lijepo mjestance te nastavio svoj put čutke, bojeći se napustiti iluzija, što sam ih ovdje na Šmihelu ponovno stekao.

Doskora je zatim skrenuo naš put prema zapadu, vodeći nas mimo kuća i posjeda tamošnjih seljaka, od kojih svi osim Planinšeka, čija je kuća posljednja i najviše leži, i zimi ondje staništu. Dalje od Planinšeka išli smo većim dijelom po snijegu, koji je na sreću bio prilično smrznut, pa nam kod napredovanja nije baš zadavao osobitih poteškoća. Drugovi moji gospodjica Slavica F. i njezin otac, koji još ljetos nisu planinarili, pomalo se umoriše te počeše zaostajati, no unatoč svemu tomu, doskora se ipak približismo do zadnjeg dijela našega puta, do velike strmine pred samom kućom, preko koje smo se nakon polusatnog mukotrpnog uspona sretno popeli i u pola četiri u jutro prispjeli do teško očekivane kuće, koja — kako već i u uvodu napomenuh — leži na visini od 1344 metara.

U kući, gdje su spavali skijaši, koji su već dan prije nas stigli ovamo, zaposjednute su bile sve postelje, a isto tako i slaminjače. Sve je spavalo u prizemnoj spavaonici i u blagovaoni, gdje je u malenoj peći veselo plamsala vatrica, koju su naši drugovi skijaši čitave noći podržavali. Jedan se od njih ubrzo popeo pod krov, te odanle donio još preostalu posljednju slaminjaču, na koju se na časeći časa bacila gospodjica Slavica i njen otac, dok sam se ja legao medju skijaše. Kad se u osvit dana probudisemo, dočuo sam, da sam u snu neprestance govorio i jako nemirno spavao. A čini mi se, da i moji drugovi takodjer nisu spavali puno bolje za ovo kratko vrijeme našeg odmora.

Iza lijepe noći osvanuo još ljepši dan. Na brzu se ruku opremisemo, a zatim nakon malene okrepe hranom i toplim čajem nastavismo naš put prema Medvedjaku. Ljeti se ovaj vrhunac, koji je visok 1566 metara, može od kuće dosegnuti unutar pola sata, no sada, kad je trebalo gaziti po velikom snijegu, koji je bio mjestimice debo i do dva metra, potrajan je ovaj naš put tri puta toliko. — Ne ču da ovdje opisujem svu težinu ovoga puta, što smo ga po mekanom snijegu provalili bez krplja, pak za to i prelazim preko toga, prepustajući svakome do volje, da si dočara ovo naše prtenje po mekanom snijegu po svojoj uobrazljji i slobodnoj volji.

Stigavši na vrhunac bio je naš trud i muka ovog puta doista kraljevski nagradjen, jer što smo ovdje vidjeli nemoguće je opisati. Kamničke Alpe, taj biser Slovenije, kao i Karavanke stajahe pred nami u najsvečanijoj svojoj zimskej odori, dok se iz doline čuo mukli šum vjetra i daleko dolje vidjela Savinja, koja se poput zmije vijugala prema Celju i Zidanom Mostu, da se ondje sjedini sa Savom i odnese pozdrave sa ovih prekrasnih bregova i bijelih vrhunaca diljem cijele naše domovine, pričajući posvuda o krasotama prirode i ljepoti svih gorskih krajeva, gdje stolju ovi naši ponosni gorski Velikani.

U 12 sati vratismo se na kuću, da se oprostimo od naših drugova skijaša, koji su se iza objeda vraćali preko Mozirja i Paške Vasi u Celje.

U pola dva došao je za nami i naš četvrti drug E. H., koji nije mogao dan prije zajedno s nami krenuti na put, pa nas je tako tek danas ovdje u kući stigao. Poslije podne provedosmo sunčajući se dijelom u blizini kuće, a dijelom u samoj kući, jer kad je sunce zapalo, povukosmo se u kuću, gdje se smjestimo uz toplu peć, razgovarajući i spremajući se za sutrašnji uspon na Boskovac, najviši vrhunac Mozirskih Alpa, koji imade 1590 metara. U devet sati bili smo već u krevertima, a sutra dan već u pola šest na nogama. Otvorivši prozore nije bilo našem iznenadjenju ni kraja ni konca, jer je prvi proljetni dan ove godine bio ovdje u planinama tako krasan, da si ljepešega nismo mogli niti zaželjeti: Na jednoj strani snijeg i bjelina, a na drugoj čisto proljetno sunce i blaga toplina. Nismo se dugo spremali, već nakon zajutarka mahom krenusmo put Boskovca, koji je od kuće nešto malo udaljeniji nego li Medvedjak. — Put nas je vodio sjenom, pa tako toga dana nismo propadali u snijegu kao dan prije. Za neko tri četvrt sata nimalo napornog hoda po smrznutom i tvrdom snijegu bili smo već i na najnižem dijelu Boskovca, odakle smo se zatim uspinjali hrptom sve do njegovog najvišeg vrhunca.

Bio sam već na mnogim i mnogim vrhuncima, a i u svako doba godine, ali još nikada nisam gledao tako velebnih slika kao ovom zgodom. Pod zlatnim zrakama blagog proljetnog sunca ljeskala se naša cijela dubokim snijegom pokrivena okolina, a i svi obližnji bregovi kao i oni daleki, čak i preko granica naše domovine, poprimiše neki čudni sjaj, pa nam se prikazivaše čas kao da su iz usijanog željeza, a čas opet kao da su iz čistabijela mramora. A mi, koji smo se popeli ovamo, da se naužijemo svježeg zraka i ranih proljetnih ljepota te da se nadavimo ovom prvom i najljepšem proljetnom danu ove godine, ostadosmo na pogled ove božanske veličanstvenosti velike Prirode kao bez svijesti, i sve nam se pričini kao jedna lijepa priča, koje ćemo se sjećati do posljednjeg časa, kad ćemo se i sami opet vratiti Prirodi, koju smo kao planinari za života tako neizmjerno obožavali i ljubili.

Naše slike.

Naša prva slika prikazuje nam jedan maleni dio prirodnih krasota Šar Planine, te jedne između najljepših i najvećih planina Srbije. Žalimo što nam nije bilo moguće popratiti ovako lijepi članak dra. Krajača o Šar Planini dobrim i značajnim slikama, koje bi nam dočarale mnoge ljepote, koje u suštini opisu nije moći tako prikazati. Naša slika nam prikazuje Crno Jezero u aps. visini od 2.241 m u čijoj se pozadini diže impozantan Lju-

boten 2.510 m. Sliku je snimio i stavio uredništvu na raspolaganje arh. A. Vasić iz Beograda.

Druga slika nam prikazuje nama svima dobro počnatu grupu Samoborskog Oštanca zimi. Slika je snimljena s južne strane s livade pred početkom grupe. Ostale dvije slike prikazuju dijelove Biokova i to pogled kroz vrata na Primorje s potkrovastom lukom Makarske i milovidno seoce Tučepi na Biokovskoj bočini južno Makarske. Slike je snimio naš senior dr. R. Simonović.

Društvene vijesti.

Članarina za 1927. godinu. Umoljavamo cijelokupno članstvo da za novu 1927. godinu čim prije uplate dospjelu članarinu. Uplata može se vršiti preko društvenog povjerenika ili inkasatora, koji imade pismenu punomoć za to, ili osobno svaki dan (osim nedjelje) od 8—12 prije i od 5—8

poslije podne u društvenoj poslovnici Ilica 37. dvořište lijevo.

Upozorujemo, da u ovoj godini ne vrijede više stare dosadanje iskaznice, već se imadu zamijeniti (uz odštetu od 5 Dinara) s novima koje će morati svi članovi u buduće sa sobom nositi, jer bez

predočenja iskaznice ne će nitko moći računati na bilo kakvu pogodnost koju društvo pruža svojim članovima ma gdje bilo, a navlastito na željeznicama prigodom planinarskih izleta, gdje je od sada uvedena stroga kontrola.

Nove iskaznice moraju biti providene fotografijom i vlastoručnim potpisom vlasnika, pa se imadu uvijek pokazati na zahtjev nadležnih organa.

Iskaznice su jednake za sva planinarska društva udružena u Savezu planinarskih društava u kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca.

Članarina za 1927. godinu ostaje nepromijenjena a iznosi kako slijedi:

a) Stari redoviti članovi: Članarina Din 25.—. Doprinos za gradnju kuća i skloništa Din 5.—. Za novu iskaznicu Din 5.—. Ukupno Din 35.—.

b) Stari član dak: Članarina Din 12,50, doprinos za gradnju kuća i skloništa Din 5.—, za novu iskaznicu Din 5.—. Ukupno Dan 22,50.

c) Novi član: Upisnina Din 15.—, Članarina Din 25.—, doprinos za gradnju kuća i skloništa Din 5.—, za novu iskaznicu Din 5.—, za pravilnik Din 2.—. Ukupno Din 52.—.

d) Novi član dak: Upisnina Din 5.—, članarina Din 12,50, doprinos za gradnju kuća i skloništa Din 5.—, za novu iskaznicu Din 5.—, za pravilnik Din 2.—. Ukupno Din 29,50.

Skupštine. Hrvatsko planinarsko društvo podružnica »Japetić« u Samoboru održala je dne 12. III. 1927. u društvenim prostorijama hotela »Lavica« u 21 sat na večer svoju IV. redovitu glavnu godišnju skupštinu sa uobičajenim dnevnim redom. Iz tajničkog izvještaja tajnika Matote moglo se je razabrati da je i minule godine ova agilna podružnica svojim produktivnim radom potpuno zadovoljila i ispunila nade koje je u nju polagala matica. Iz izvještaja pročelnika za markacije g. Klešića vidi se, da je ova marljiva podružnica u prošloj godini obišla i planinarskim oznakama označila preko 100 km puta u Samoborskom gorju i time omogućila mnogo laglje kretanje u tamošnjem gorju. Osim toga je izražena zamjerka vlasnicima Samoborske željeznice što nisu lanjske godine uveli nedjeljni planinarski vlak i time onemogućili pravilan razvitak planinarstva i skučili promet stranaca što vrlo osjetljivo djeluje i na sam Samobor, pa je povodom toga stvoren zaključak, da se u tom smislu uputiti jedna predstavka središnjici s molbom, da poradi kod nadležnih, da se ove godine uvede planinarski vlak. — Pošto je prošle godine odbor biran na 2 godine, to je i za ovu godinu ostao nepromijenjen.

Prije zaključka skupštine pozdravio je skupština i čestitao im na uspješnom radu, izaslanik

matrice zamjenik tajnik g. Vučak našto je predsjednik g. Šoić zahvalio svima i zaključio skupštinu u 22 sata.

Putna blagajna H. P. D. održala je svoju IV. redovitu glavnu godišnju skupštinu u petak dne 25. veljače t. g. u društvenoj poslovniči Ilica 37. uz sudjelovanje velikog broja članova koji su pozorno saslušali razne izvještaje svojih funkcionara i odobrili njihov rad. U 19 sati otvara pročelnik g. Köröskenyi skupštinu pozdravlja prisutne i spominje u kratko razvoj prošlogodišnjeg djelovanje putne blagajne, koji se uslijed loših vremenskih prilika nije mogao razviti kako je to poželjno bilo, ali je ipak rad bio mnogostruk i velik, pa zhvaljuje svima koji su ma na koji način poduprli nastojanje odbora. Zatim se prelazi na čitanje izvještaja u kojem je tajnik g. Vučak potanko ocrtao sav prošlogodišnji rad kako u organizatornom tako i u administrativnom pogledu a iz čega se vidi da je P. B. priredila svojim članovima cijeli niz vrlo ljepih izleta i to: 16 na teritoriju Hrv., Slav. i Dal. i 11 u Slovensko gorje, da je sa svojim članstvom sudjelovala kod raznih planinarskih svečanih zgoda (Kongres saveza na Bohinju, otvorene kuće na Obruču itd.) i da je u prošloj godini u svemu prevaljeno željeznicom 7142 km a isto toliko i pješke na razne visine počamši od najnižih na Cepeliš 405 m pa do Triglava 2865 m i da je kod svih ovih izleta sudjelovalo 465 članova P. B.

Iz izvještaja blagajnika g. Korova razabire se, da je financijalno stanje P. B. vrlo povoljno i da pruža mnogo mogućnosti za lijepu priredbu u ovoj godini.

Ekonom g. Šorš izvjestio je o stanju inventara P. B. te je i taj izvještaj kao i svi ostali primljeni sa zadovoljstvom na znanje, našto se je prešlo na izbor novog odbora u koji su jednoglasno birani slijedeća gg.: pročelnik Köröskenyi (ponovno), tajnik g. Monjac (prvi put), blagajnik g. Korov (ponovno); odbornici gg. dr. Zlatko Prebeg, Ivo Jeušnik, Milan Šorš i Emanuel Heinzman; revizori gg. Josip Vučak, Vladimir Zenz i Franjo Skopek.

Na koncu pozdravlja skupštinu u ime matice tajnik g. dr. Prebeg i zahvaljuje na uzajamnom radu te predlaže da se odboru izrazi i zapisnički hvala što se jednoglasno prihvata, nakon čega pročelnik zaključuje skupštinu uz burno odobravanje u 20 sati.

Foto-sekcija H. P. D. održala je dne 5. ožujka 1927. g. svoju II. redovitu glavnu godišnju skupštinu u gostionici »Doljanski«, Jelačićev trg 6., koja je počela u 9 sati na večer. Skupštinu je otvorio pročelnik foto-sekcije g. Köröskenyi pozdravnim govorom u kojem ističe zasluge pojedinaca za prošlogodišnji uspješan rad i moli članove da i u

buduće porade na tome, da se ova sekcija razvije do dolične visine. Nakon toga prelazi se na dnevni red po koje je iznešen u tajničkom izvještaju rad sekcije sa svima uspjesima, a naročito rezultat fotografске izložbe u Splitu i izdavanje vlastitog stručnog lista »Fotografski Vjesnik« i raspis na gradnog natjecanja za najljepše fotografije. U nastavku čita se blagajnički izvještaj i izvještaj ekonom-a što je sve sa zadovoljstvom primljeno na znanje. Na koncu prelazi se na izbor novog odbora kod čega su ponovno birana sva gg. odbornici iz prošle godine te se prema tome odbor sastoji: pročelnik Köröskenyi, tajnik Vučak, blagajnik Branić, urednik »Fotografskog Vjesnika« dr. Josip Poljak, ekonom Jeušnik, fotomeštar Zobundija; odbornici: Ivo Čabrijan, Ljudevit Griesbach i Vladimir Novak.

Pošto se kod eventualija nitko ne javlja za riječ, to pročelnik zaključuje skupštinu sa zahvalom i poziva prisutne da se pridruže veselici koja se nakon toga razvila i ugodno protekla uz dobrohotno sudjelovanje glazbene sekcije H. P. D. i zbara mandolinista društva »Runolist«.

Društvena predavanja. U nastavku održano je niz planinarskih predavanja u Pučkom sveučilištu kako je to već u prošlom broju objavljeno bilo, i to:

1. Sveučilišni docent g. dr. Stjepan Filipović održao je u srijedu dne 9. veljače t. g. predavanje o Vlašić planini u Bosni — planinsko gospodarstvo i prirodne krasote, prikazavši život na toj planini i slavni grad Travnik.

2. Dne 16. veljače t. g. ponovno nas je posjetio naš prijatelj i ugledni gost iz Ljubljane g. Pavel Kunaver i održao pred dubkom punom dvoranom Pučkog sveučilišta svoje drugo predavanje sa projekcijama čitave serije prekrasnih diapositiva o Kamniškim Alpama i Karavankama. I ovaj put nas je predavač sa osobitim uspjehom vedio kroz prirodne krasote Slovenskih Alpa i svojim ljepim tumačenjem uspio nam dočarati veličajnost i ljepotu tamošnjeg gorja što mu je slušateljstvo burnim odobravanjem honoriralo, te je na koncu zamoljen da nam još jednom ove sezone održi ovakovo predavanje što je i obećao i mi ga ponovno željno očekujemo.

3. Odbornik H. P. D. sveučilišni docent dr. Ivo Horvat održao je 2. ožujka t. g. u Pučkom sveučilištu vrlo uspјelo i dobro posjećeno predavanje o temi: »Runolist — njegova prošlost i raširenje«, kod čega nam je vrlo poučnim načinom prikazao emblem planinarstva u njegovom životu, prošlosti i sadašnjosti, te se napose osvrnuo na raširenje runolista u našoj domovini i istakao razloge njegovog rijetkog dolaženja u planinama. Predavanje bilo je s projekcijama jedne serije prekrasnih diapositiva kojima je vrlo uspјelo prikazan ovaj cvijet u raznim položajima.

4. U srijedu dne 9. III. 1927. održao je vrlo uspјelo predavanje g. prof. Zvonimir Doroghy u Pučkom sveučilištu o temi: »Jezersko kao ljetovalište i ishodište tura po Kamniškim Alpama«. Dupkom puna dvorana pozorno je pratila jedan cijeli niz vrlo krasnih diapositiva koje su izradili članovi foto-sekcije H. P. D. gg. Čabrijan i Markuljin i gda Kranjc. Slušatelji su s osobitim zanimanjem pratili predavača kojemu je uspјelo dočarati krasote onog kraja i upoznati nas sa jednim zaista lijepim ljetovalištem i odmaralištem.

5. Sveučilišni profesor i član H. P. D. g. dr. Ivo Pevalek održao je dne 16. III. t. g. pred dupkom punom dvoranom jedno vrlo uspјelo predavanje: »Plitvička jezera« (o njihovom postanku i vegetaciji) toj mnogo čuvenoj, ali malo poznatoj temi. Predavač nas je kroz jedan sat vodio kroz neizrecive krasote ovog bisera naše domovine prikazane divnim diapositivima izradjenim po članovima foto-sekcije gg. ing. Kanetu i Vladimиру Novaku i upoznao nas sa florom i vegetacijom kao glavnim uzročnikom postanka jezerskih položaja.

6. U Dugojresi kod tamošnje planinarske družnice »Vinica« održao je začasni član g. prof. Vladimir Stahuljak st. u nedjelju 13. III. t. g. pred velikim brojem slušateljstva vrlo uspјelo predavanje s projekcijama o Gorskem kotaru.

Izleti. U mjesecima siječnju i veljači pripremili smo i održali izlete na: Stojdragu, u Kamnišku Bistrici, Sljeme, Hum i Plješivici na kojima je sudjelovalo 50 članova i ako vrijeme nije uvijek bilo povoljno.

Planinarske vijesti.

Upozorenje planinarima koji putuju u Italiju. Talijanske državne vlasti izdale su neka prometna i putna naredjena i ograničenja, obzirom na pohod stranaca u južno-tirolske krajeve. Kako se te naredbe vrlo strogo provadaju, a kako nam se približuju ljetni mjeseci, u kojima planinari po-

laze po raznim krajevima na svoje ture, donašamo radi upute i ravnanja točan prevod odnosne naredbe državnih talijanskih vlasti. Ta naredba glasi:

Prefekt u sporazumu s vojnim vlastima objavljuje slijedeće javnosti:

Područje što leži unutar političkih srezova Bolzana, Merana, Bressanona i Bruneka smatra se kao osobito važna vojnička zona.

U cijelokupnom spomenutom području vrijede izuzev vanrednih ograničenja izdanih kraljevskim zakonskim dekretom od 23. maja 1924. br. 1122. u pogledu vlasništva u pograničnoj zoni novih provincija još i slijedeći propisi:

1. Zabranjeno je snimanje topografskih snimaka bilo kojeg sistema i bilo od koga, izuzev posebne dozvole koja se od slučaja do slučaja može podijeliti onima, koji su upravili motiviranu i točno detaljiraju molbu komandi vojne divizije u Trentu, ili višoj vojnoj komandi.

2. Javna sigurnosna vlast ima pravo nadziranja i čuvanja fotografiskih aparata i već izrađenih slika koliko pojedinih tvrtka, toliko i privatnih osoba, kao i pravo eventualne zapljene tih stvari.

3. U cijelokupnom području, koje se nalazi između granične linije i crte označene slijedećim mjestima: Ortler, Stelvio (Stilfserjoch), Monte-chiaro (Lichtenberg), Laudes (Laatsch), Burgusio (Burgeis), tok Adiže do Merana, Val Passiria, Jaufen prelaz, Vipiteno (Sterzing), Cima della Croce (Kreuzspitze, izuzimaju se u dolini ležeća mjesta uzduž spomenute linije), u području visokih dolina Valles (Valser dolina), Fundoles (Pfundeder dolina), Lappago (Lappach), Val Aurina (Ahrntal), Val di Rima (Reintal), i u području Prätur Monguelfo, je izuzev u točki 1. i 2. određeno, takšativnim načinom se zabranjuje fotografsko snimanje, risanje, snimanje panorama razgleda, kao i propitkivanje, bilježenje podataka i vijesti bilo kakvog načina u području spomenutih mjesta. Za područje Prätur Monguelfo ne odnosi se zabrana fotografiranja na nastanjene centre.

4. Slijedeća područja smatraju se osobito važnim vojničkim mjestima:

Područje Resia sedla:

a) Zona Cavallaccia (Ciavalatsch);

b) Zona koja teče od Grubenjocha usporedo granične linije u širini po prilici od 2 km sve do Forcella del Lago (Weiss-Seejoch). Izuzeti su spojevi cesta u dnu doline.

Područje Romba (Timmelsjoch):

SADRŽAJ: Dr. I. Krajač: Šar-Planina. — Ostaci prekršćanskih nac. običaja u Makedoniji. — Novotni Vjekoslav: Vuk na Sljemenu. — Dr. Ivo Rubić: Biokovo. — Dr. I. Krajač: Zimi na Sjever. Velebitu i Senjskom Bilu. — M. Savinjski: Proljeće na Mozirskim Alpama. — Naše slike. (Str. 45.). — Društvene vijesti. (Str. 45.). — Planinarske vijesti. (Str. 47.).

Izdaje »Hrvatsko Planinarsko Društvo« u nakladi »Nakladne zadruge Hrv. Planinara« u Zagrebu. Odgovorni urednik: prof. dr. Josip Poljak.

a) Zona koja se nalazi između političke granice i crte koja ide slijedećim mjestima (i mesta su uzeta): Pancher Joch, Alpe di Belparto (Schönauer Alpe), Forcella del Lago, Nero (Windacherscharte).

Područje Brennera:

a) Zona Passo di Porto (Portojoch) i Santocolo (Santigjöch), Kreuzjocha (sve tri prema Obernbergu), Monte Sella, Brennerskog prelaza (izuzev spoj ceste u dnu doline), Spina del Lupo (Wolfendorf), Gerla (Kraxentrager), Vizze (Ffitsch), izuzev spoja ceste u dnu doline i puta k skloništu na Vizza prelazu.

Područje doline Aurina (Ahrntal):

U svim gore označenim mjestima vrijede prije spomenutih odredaba još slijedeća ograničenja:

1. Zabrana pristupa za svakoga, izuzev koji su rođeni u kraljevini i koji su u rečenim područjima državljanji sjedioci, talijanski državni pripadnici, koji dolaze iz unutrašnjosti na pašu u Alpama, kao i austrijski pripadnici, koji se nalaze u odnosima o kojima govori talijansko-austrijsko utanačenje od 28. aprila 1923. u pogledu gospodarskih odnosa između pograničnih područja odboren od 28. jula 1923. br. 1389., a koji moraju biti provideni graničnom ili prolaznom kartom.

Sve ostale osobe moraju biti providene za sebnom legitimacijom izdanom po časničkoj komandi CC. RR, ili kr. financijalne straže ili mjesnog zapovjedništva kojim zapovjeda viši časnik.

2. Zabranjuje se svakomu posudjivanje fotografiskih aparata, razna ispitivanja, crtanja, i uopće skupljanje svih data i raznih vijesti.

Zabrana pristupa pod br. 4. označenim mjestima, koja su s vojničkoga stanovišta osobito važna označena je na ravnjanje javnosti stalnim tablama.

Kr. karabinijeri, policajne straže, kr. financijalne straže, pripadnici M. V. S. N. šumske straže, općinske straže kao i vojnici kr. vojske bilo pojedinci ili u vodovima imadu zasebnu naredbu, da gore spomenute odredbe i ograničenja nadziru.

Oni koji se usprotive naredbama predležeće obavjeti i stalnih ploča biti će kažnjeni u smislu općeg kaznenoga zakona Art. 110. i 434.

Prefekt: Guadagnini.

Za tiskaru odgovara: Stjepan Marinović, Gjorgjićeva 18.